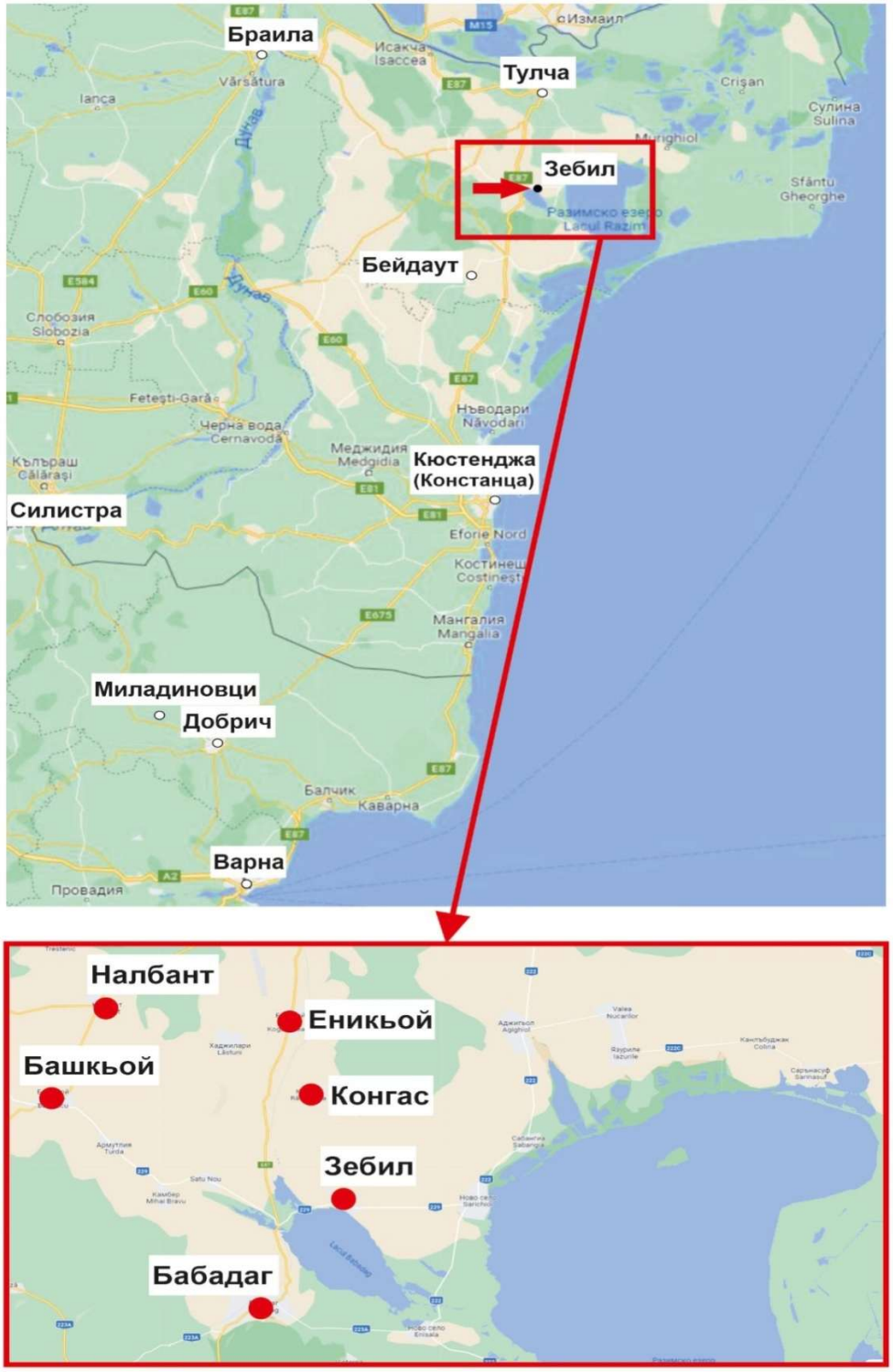
Съставител: Мирослав Игнатов

Село Зебѝл, Добруджа (днешна Северна Добруджа) (до изселването през 1940 г. по Крайовския договор между България и Румъния)

В село Зебѝл са живели дедѝте ни по бащина линия – прадядо Стоян Игнатов и прабаба Янка. В Зебил създават семейство дядо Панайот Игнатов и нашата баба Стояна (по баща Кралева) от Еникьой. До 1940 г. в Зебил (и в съседните села) живеят и други наши сродници, по-голямата част от които поемат в посока към Южна Добруджа при задължителното изселване на българския етнос от Северна Добруджа. От своя страна всички румънски колонисти, заселени в Южна Добруджа между 1913 и 1940 г., тръгват в обратна посока. При всички положения това е една крайно неравностойна размяна, защото основната част от румънците обитават Южна Добруджа по-малко от 30 години в резултат на целенасочена държавна колонизаторска политика, докато българите в Северна Добруджа градят своите семейни огнища повече от 120 г., а някои от тях са там от незапомнени времена.

Местоположение

Село Зебил се намира на територията на днешна Румъния (в община Саръкьой, окръг Тулча, Северна Добруджа / comuna Sarichioi, județul Tulcea, Dobrogea de Nord). През определени периоди е било присъединявано към различни административно-териториални единици, например към Бабадагска (Бабадашка) околия (районът на гр. Бабадаг). Селото е разположено на северния бряг на езерото Бабадаг, което на северозапад е свързано с малкото езерце Зебил, а на изток – с голямото езеро Разим (лагуна/лиман, Разелм), а оттам и с Черно море. Някои автори съобщават, че Бабадагското езеро в миналото също е носило името Зебил/Себил (напр. Петър Богдан Бакшев и Евлия Челеби, живели през XVII век).

Днес на територията на Република България съществува с. Зебил (старо име – Канипе; в община Главиница, област Силистра), но то няма връзка със севернодобруджанското село. Населено е с етнически турци, а преименуването от Канипе на Зебил става през 1942 г., като липсват допълнителни сведения защо е избрано точно това име.

За придобиване на по-ясна представа какво представлява Добруджа през изминалите векове и защо и кога откриваме нашите прадеди точно в тези земи, ще направим кратък исторически преглед.

Праисторическа епоха

Крайбрежието на Черно море е заселено още в най-дълбока древност. В околностите на с. Зебил са проучени няколко селищни могили и единични находки от каменната, каменно-медната (халколит) и бронзовата епоха. Оттук минава един от главните сухоземни пътища за проникване на древните хора в Европа. Наличието на реки и сладководни езера, богати на риба, са привличали представители на различни праисторически култури. Ще спомена една от най-значимите – „Хаманджия“ (кръстена на разположеното на 30 км от Зебил, чисто българско до 1940 г. село Хаманджия (Хаманджи, Хамамджия/Хамамджи, днес носещо името Бая/Baia), която постепенно прераства в къснохалколитната **култура „Варна“**. Изключителните находки край Дуранкулак и Провадия **(*с най-древните каменни сгради, каменни укрепителни съоръжения и първия „град“ в Европа*)** и от Варненските халколитни некрополи I и II **(*с най-старото обработено злато в света*)** неслучайно провъзгласяват култура „Варна“ за **най-ранната цивилизация**, зародила се още ок. 4500 г. пр. н. е., т.е. няколко столетия преди Шумер и Египет.

Античност и Средновековие

Като важен кръстопътен район много племена и народи през една или друга епоха оставят следи от присъствието си в днешна Добруджа – траки (основно гети), елини (по черноморското крайбрежие) и римляни (когато територията ѝ е включена в римската провинция Мизия).

Мозайка от IV – VI век, открита при разкопки в гр. Кюстенджа (Констанца), е изработена с камък, добит от една от каменните кариери до с. Зебил.

При динамичните миграционни процеси още преди т.нар. Велико преселение на народите (IV – VII век) десетки нови етноси минават през тези земи – скити, сармати, кимерийци, келти, дори и персийските армии при походите им срещу скитите (в този античен период Добруджа е носила наименованието Малка Скития). Областта е често опустошавана или кратковременно заселвана от готи, хуни, авари, славяни, древни българи и други. В по-късни времена Добруджа вижда още и угри, руси, печенеги, узи, кумани, монголо-татари и власи. Любопитно е, че през XI век областта за кратко е наречена Нова Англия (New England), заради заселените тук нормани, които са били на служба при византийския василевс.

Добруджа и българите

През втората половина на VII век се слага началото на една знаменателна за нашия народ поредица от събития – около долното течение на р. Дунав пристигат и усядат Аспаруховите българи. В продължение на десетина години те събират сили и бавно разширяват властта си в района, като построяват няколко отбранителни съоръжения (валове) и впечатляващия укрепен лагер при днешното с. Никулицел (предишни имена – Никулица, Николица, Манастир; среща се и изписването Николицел; намира се на 50 км от с. Зебил).

Добруджа е важна съставна част на държавата ни през цялото Първо българско царство. В края на Второто българско царство областта добива по-голяма самостоятелност. Тогава тя е известна като Карвунска хòра (Карвунска земя) по името на селището Карвуна, за което все още се спори дали е съвременна Каварна или Балчик. С Карвунското (Добруджанско) деспотство се съобразяват дори такива мощни държави с икономически интереси в района на Черно море, като Венеция и Генуа.

На 8 км по права линия от Зебил, в покрайнините на с. Енисала (със старото българско име Ново село; турско Yenisela, днес Enisala), се намира средновековната крепост Енисала (Ново село, Йенисела). Разположена стратегически на най-високото

място в района, тя има прекрасен изглед към езерата Разим и Бабадаг, като цялата околност се вижда с километри надалеч. Официалната информация от румънска страна, че крепостта била строена през XIII – XIV век от византийци или генуезци, а не от българи, е напълно абсурдна. Известно е, че земите в Дунавската делта влизат в пределите на Второто българско царство още от времето на Асеневци. След втората половина на XIV век тези земи са част от Добруджанското деспотство. Румънското твърдение е с пропагандно значение и не отговаря на историческата истина, защото до завладяването ѝ от турците областта чак до устието на Дунав е доказано българска. Византийско или генуезко държавно присъствие тук няма, начинът на строеж също не е византийски. Няма и данни нито в грамотите на българските царе, нито в договора за приятелство на Добруджанското деспотство с генуезците да им е давано право да строят или да имат собствена крепост на българска територия.

Крепостта Енисала (Източник: интернет)

Крепостта Енисала, снимана откъм с. Зебил (снимка: Pascale Roibu)

Братята Балик, Тодор (Теодор) и Добротица (по-късно дал името си на цяла Добруджа) управляват деспотството в доста динамични времена. При Иванко, син на Добротица, Добруджа е завладяна от османците, като само в един кратък период Мирчо Стари, поставен за войвода на Влашко от цар Иван Шишман, успява да поеме контрол над областта. След османското завоевание започва процес на активно ислямизиране на местното население, съчетано и със заселване на мюсюлмани, за да се осъществи връзка с Кримското татарско ханство и за да се изгради допълнителна жива преграда в подстъпите към северните земи и Русия.

Ислямизацията на Добруджа е една от най-сериозните в българските етнически граници. Неслучайно тук се открива и характерната група на гагаузите – православно християнско население, говорещо на турски език, за чийто произход учените все още спорят. В „*Енциклопедия на световните култури*“ (1996 г.) гагаузите са определени като „турско говорещи българи“. Самото название „гагауз“ не идва от стари османски документи, а се появява записано едва към последната четвърт на XIX век като късен руско-румънски и прочие екзоним (*наименование на група*

хора, дадено им от друга народност, което се различава от собственото им название), наложен окончателно властите в СССР (които дори им създават азбука през 1957 г.), докато самите гагаузи са го считали за обидно и се самоназовават и определят еднозначно като „ески булгар“ – „старовремски българи“.

Нужно е да отправим една забележка към широко разпространеното твърдение, че само планината ражда герои. Нека за момент да си представим реалната ситуация – въпреки че по време на османското завоюване на Балканите никъде няма сигурност, много по-лесно е било да отстояваш себе си из гъсти гори и непристъпни скали, отколкото в широката равнина. Там няма никаква естествена защита и си подложен на всякакъв терор и своеволия. Необходима е била извънредна енергия и психологическа устойчивост, за да запазиш не само живота си, но и спомена за своя род и произход. След това кратко отклонение нека да продължим нашия разказ.

В различни периоди Османската империя заселва многочислени групи черкези и татари в Добруджа, като броят на последните е особено голям (споменават се цифри между 100 000 и 400 000 [!?!]), поради което за известно време този регион е бил наричан Татария.

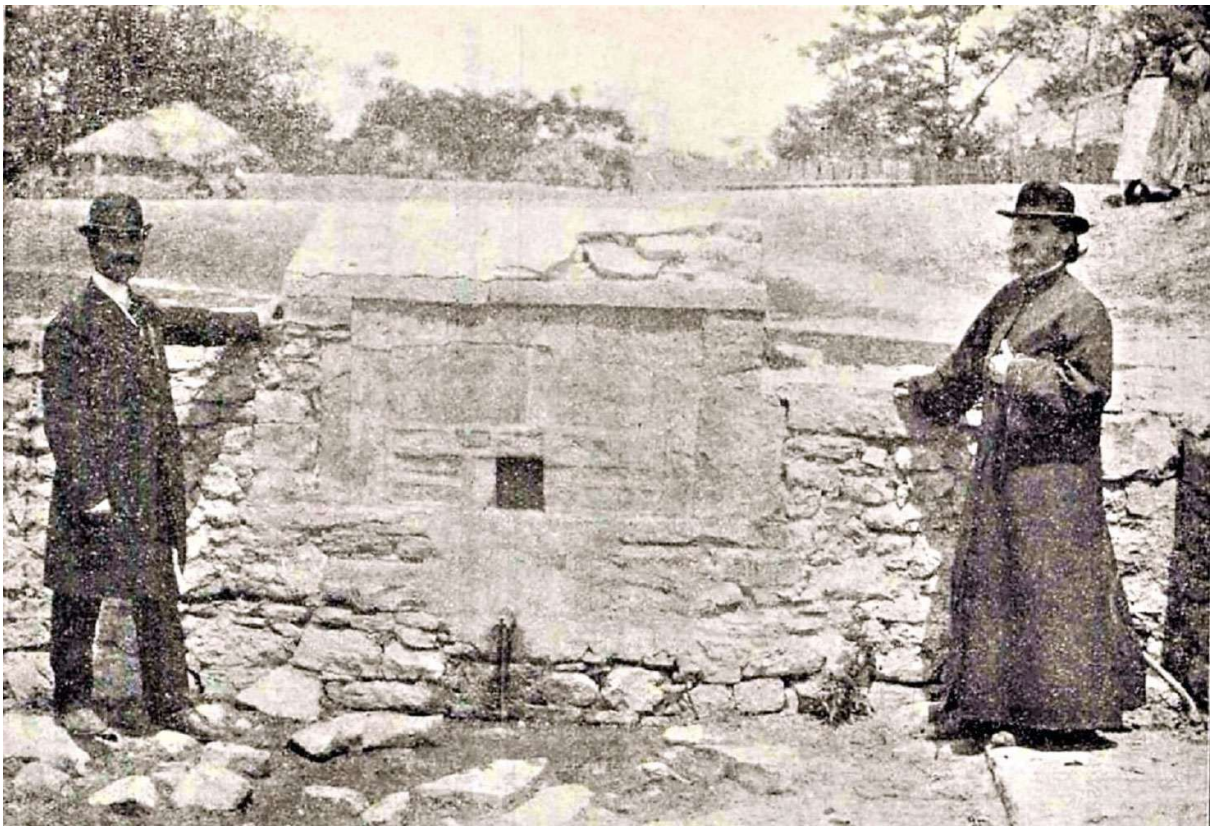
Безспорно е, че северната част на Добруджа е люлката на нашата съвременна държавност. Тя е неизменно в границите на Първото и Второто българско царство, но след падането на българските земи под турско робство само в един кратък промеждутък (1916 – 1918 г.) има някакъв шанс за съединение с Майка България. За съжаление още със Санстефанския предварителен мирен договор от 1878 г. тя е безпардонно предадена като компенсация на Румъния за отнетата ѝ от Руската империя Южна Бесарабия. Според спекулативна информация е съществувала тайна договорка, при която това предаване на областта се е ограничавало само за срок от 100 години, като след изтичането му тя е трябвало да се присъедини към българската държава. Едва в този случай добиват смисъл думите на цар Фердинанд от 1916 г. към министър-председателя на страната: *„Е, г-н Радославов, видяхте ли какво стана със Северна Добруджа, която румънците трябваше да ни върнат чак след още 62 години?*

Нашите доблестни войници и офицери свършиха тази работа преждевременно.“

През 1940 – 1941 г. Добруджа е окончателно обезбългарена чрез Крайовския договор – над 67 000 души завинаги напускат родното огнище и земята, в която почиват техните майки, бащи, деца и роднини.

История на село Зебил

Според старо селско предание в незапомнени времена един пътник мюсюлманин с името Иляс (Ilyas, Ilias) изградил чешма, наречена в негова чест Себил-Иляс (Sebil-Ilyas), която е запазена и до днес. В ислямската архитектурна традиция „себил“ (или „сабил“) е павилион, от който се раздава вода. В по-широк смисъл означава и извор, фонтан със свободно течаща вода, заустена в тръба. Най-разпространеното наименование за подобен тип съоръжение в нашите земи е от турски език – „чешме“ (çesme) – чешма. Т.е. буквалният превод на „Себил-Иляс“ е „Чешмата на Иляс“. Първоначалното значение на „сабил/себил“ е „път; прав път; верен път“, употребявано често и като метафора за действие, извършено в името и за прославата на Бог. Владимир Тодоров-Хиндалов, български ориенталист, османист и библиотекар в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий“ прави следните уточнения за значението на думата „себил“ – „чешма обществена, благотворителна; самата вода от такава чешма // път, пътешествие, изход“ (*Владимир Тодоров-Хиндалов – „Добруджа в миналото“, 1930 г.*). Част от румънските етнографи, както и от съвременните жители на Зебил, крайно невежо продължават за поддържат тезата, че името на селото произхожда единствено от буквалното значение на „себил“ – „прав път“, тъй като пътищата в района били много прави (?!?), а друга част се застъпват за по-поетичното „водната благословия на Иляс“.

Старата чешма в Зебил (ок. 1912 г.). Отляво е кметът на общината, а отдясно – Симеон Морозов, свещеник на селото (снимка от *"Monografia comunei Zebil din județul Tulcea"*, 1913 г.)

С времето около чешмата били построени няколко турски къщи, докато накрая се образувало цяло селище, носещо нейното име.

В началото на XVII век Гази Али паша, командващ османските войски при Белград и Будапеща, е назначен за командир на гарнизона в Бабадаг. За множество заслуги, сред които и участието му в сключването на мирния договор от Житваторок (Zsitvatörök, 1606 г.) с Хабсбургската монархия, той получава феодално имение (хас) в района на Бабадаг, включващ и Себил-Иляс. В година 1019 от ислямския календар, съответстваща на 1610 г. сл. Хр., Гази Али паша изгражда джамия в града и подарява за издръжката ѝ два имота, заедно с прилежащите им лозя, гори, градини, пасища, обработваема земя и водѝ – селищата Себил-Иляс и Хергеледжии (днес несъществуващо; носи името си от това, че богати османци са отглеждали в района големи стада от коне, т. нар. хергелѐта). Този акт на дарение е заверен в Константинопол по времето на султан Ахмед I. Изписан на арабски и турски език и допълнен с текстове от Корана, той е препотвърден и от някои от следващите султани.

След смъртта си през 1620 г. Гази Али паша е погребан в тюрбе (мавзолей) в двора на същата тази джамия в Бабадаг, която носи и неговото име.

Допълнителна информация:

Град Бабадаг (Бабà, Бабà Даа; Babadag), който се намира в центъра на една от най-многобройните български общности в Северна Добруджа (до 1940 г.), има интересна история. Името му на турски език означава „Планината на Отеца“, като се смята, че отецът е легендарния дервиш Баба Саръ Салтък – мистериозна и противоречива личност. До града се намира и планината Бабадаг. След турското завоевание султан Баязид II обявява през 1484 г. Бабадаг за административен център на Добруджа (останал такъв чак до 1677 г., когато центърът е преместен в Силистра). По недоказани сведения в един период населението му достига до 50 000 души [в наши дни са под 10 000]. Градът е бил и главен център на дубровнишката търговия в дунавските земи, съперничеща на венецианската и генуезката.

Бабадаг (също както и намиращият се на 35 км от него град Тулча), е дълбоко свързан с Българското възраждане. В средата на XIX век в него е построена българската църква „Св. Димитър“. Вследствие на румънската колонизация на Северна Добруджа повечето от доказателствата за българщината в района са подменени или изчезнали, като последните български надписи в църквата са заличени през 1989 г. Запазена е много поетична епитафия (записана през 1917 г.) от надгробие в църковното гробище (днес много занемарено):

И тук се пътниче поспрѝ
и помен жалостен сторѝ
над този тих и мрачен ров.
Лежи тук Петър Тодоров.
У Шумен той се е родѝл,
в Бабà Даà се преселѝл,
та в деветнайсетата година
от тоз на онзи свят премина
на 6-ти март 1865-та година.

По време на Първата световна война Бабадаг е център на Централния добруджански народен съвет и там се провеждат Първия и Втория добруджански народни събори (1917 и 1918 г.). За град Бабадаг ще пишем и по-нататък.

Да се върнем отново към Зебил. Някои румънски учени се опитват да свържат посоченото на една от най-известните средновековни географски карти – Tabula Rogeriana на Ал-Идриси (ок. 1154 г.) – средновековно селище с името Исклифанус или Истлифанус (Isklifanus, Istlifanus) със Зебил, но вероятно това е грешно, тъй като местоположението съответства повече на днешна Килия в делтата на Дунав *(Ion Barnea, Ştefan Ştefănescu - Din istoria Dobrogei. Vol. 3, 1971).*

Село Зебил е споменато през 1652 г. от турския пътешественик, поет и историк Евлия Челеби във връзка с едно от многобройните му пътувания из Османската империя. Той посещава стотина селища в Силистренския вилает, проучвайки размера на задължителните военноадминистративни данъци, които следва да се събират в зависимост от големината и материалното им състояние.

След време селото започнало да се нарича само Себил, изменено до днешното Зебил. Като обобщение може да се каже, че през годините в различни пътеписи, карти, документи, книги, вестници и т.н. името е изписвано по най-разнообразен начин: Себил-Иляс (Sebil-Ilyas), Сибиулилас (Sibiulilas), Симбилиас (Simbilias), Сиубиулиас (Siubiulias), Стебил (Stebil), Стейбил (Steibil), Себел (Sebel), Себил (Sebil), Себилуй (Sebilui), Сибиубилар (Sibiubilar), Зейбил (Zeibil), Зебил (Zebil), Зибил (Zibil, Zibyl), Зибилул (Zibilul), Забалу (Zabalu), Зебилулуй (Zebilului), Зимбил (Zimbil), Зыбел. На местните българи и в родната ни книжнина е известно най-вече като Зебил/Зибил.

В края на XVI век започва дългата поредица от руско-турски войнѝ. След 1774 г. земите на Добруджа също се превръщат в арена на бойни действия и в основен коридор за придвижване на войски на двете държави по направлението север-юг. Местното население, особено във вътрешността на областта, понася големи човешки и материални загуби. Грабежите, разрушенията и

отвличанията причиняват разсипване и обезлюдяване на редица селища. Около 1828 – 1830 г. при едно от най-масовите изселвания от българските земи към Влашко, Молдова, Бесарабия и Русия, районът за пореден път запустява. Немският маршал Хелмут фон Молтке, който посещава Добруджа между 1836 и 1839 г., възкликва за нея: „Страната е пустиня, каквато едва ли бихте очаквали в Европа.“ (*Freiherr von Moltke – Der russisch-türkische Feldzug in der europäischen Türkei 1828 und 1829 dargestellt im Jahre 1845, Berlin 1877, стр. 42 – цитат:“Daß land ist eine Wüste, wie man sie in Europa taum erwarten sollte.”*).

Една от клаузите на Одринския мирен договор от 1829 г. позволява масово изселване на българско население от Източна България към Бесарабия, Влашко и Молдова. Подгонени от страха от турски издевателства и подлъгани с нереални обещания от руски емисари, по преценка на изследователите над 100 000 души напускат родните си места, най-вече в районите на Сливенско, Ямболско и Карнобатско. Още при преминаването си през Добруджа обаче част от тези изселници остават за постоянно в някои селища.

В южните руски степи българите се натъкват на лош климат, неплодородни почви и високомерно отношение от страна на местните власти, въпреки предоставените „сериозни гаранции“ от имперското управление. Твърде скоро сред част от емигрираните българи се заражда идеята за завръщане в България. През 1831 г. наобратно потегля първият керван от около 9 000 души, предвождан от известния поп Паскал (патрон на днешното добричко село Паскалево), като повечето от хората, привлечени от плодородната земя, решават да останат в почти обезлюдената Добруджа. Процесът на реемиграция е насърчаван и от османските власти, които освобождават завръщащите се от данъчно бреме за срок от няколко години и им предоставят домашни животни и семена за посев. По този начин са дозаселени севернодобруджанските села Черна, Башкьой, Потур, Хаджилар, Касапкьой и други. Благодарение на това през 30-те години на XIX век българският етнически елемент в Добруджа укрепва и се стабилизира. Втората четвърт на XIX век се очертава като сравнително по-спокоен период, по време на който настъпва стопанско оживление. Областта се превръща в притегателен център за стотици занаятчии, скотовъдци и сезонни

работници от всички български земи – старопланинските селища, Тракия и Македония, част от които остават като постоянно живеещи в областта. Създават се сезонни овчарски колонии (къшли), около които пасат огромен брой овце. През 1870 г. овцете само в Тулчанския санджак са 527 000. Описът на животните (без птиците) за цяла Добруджа през 1873 г. възлиза на 1 177 200 глави. Като се има предвид, че общо козите, конете, биволите, впрегатния добитък и свинете са около 150 000 глави, в посочената година на територията на Добруджа има над 1 000 000 овце [!!!], огромната част от които се отглеждат от българи – само около 50 000 глави принадлежат на влашки мокàни (овчари). Основен дял в тамошното животновъдство имат собствениците на стада и овчари от град Котел. Изключителната пъстрота на българското население в региона е основание за думите на академик Михаил Арнаудов, че „Добруджа дава в миниатюра етнографската картина на половин България“.

Стилиян Чилингиров (писател, етнограф, политик и общественик) посещава днешна Северна Добруджа в рамките на научна експедиция по време на Първата световна война. В книгата си *„Добруджа и нашето Възраждане“* (1917 г.) той прави описания на много населени места, допълнени с изобилни историографски и демографски данни. Специално за с. Зебил най-вероятно използва и монографията от 1913 г. на румънския свещеник в селото – Симеон Н. Морозов (1874-1919?), от руски произход и по-точно – от запорожките казаци (*Simeon N. Morozov – “Monografia comunei Zebil din judeţul Tulcea”, 1913 г.*). [Морозов е доста начетена личност – освен духовно лице е бил още учител, публицист и преводач от руски език.] За съжаление при превода и при самото отпечатване са допуснати някои грешки, като неправилни изписвания на топоними – напр. Зибел и Сицбиулиас (при Морозов е Сиубиулиас). Въпреки това книгата на Стилиян Чилингиров е един от най-ценните родни извори за историята на Зебил.

Около 1850-1853 г. в Зебил пристигат още румъни и руси, бягащи от тежката експлоатация на едрите земевладелци (чокòи) в румънските княжества и от робския крепостнически живот и религиозни гонения срещу т.нар. старообредници в руските земи.

Около 1853-1856 г. (в периода на Кримската война) идват и нова вълнà българи, които според Симеон Морозов са от други добруджански села като Горно Чамурлии/Горна Чамурла (дн. Чамурлия де Сус), Касапкьой (дн. Синое), Бейдаут (Бейдауд) и Караманкьой (дн. Салчоара).

Някои румънски автори твърдят, че в Зебил са се заселвали гагаузи, които с времето са се порумънчвали *("Valea Cernei (Tulcea)", în Analele Dobrogei, Anul II, Nr. 4, Constanţa, Tipografia "Albania", 1921, p. 565*), но за това липсват доказателства.

Симеон Морозов пише, че в Зебил румънците идват още през 1815 г. от с. Карàибѝл, окръг Тулча (със старото българско име Калина, известно после като Килия буджак, Канлъ буджак, днешно Колина/Colina), бягайки от запорожките казаци, които се настанили в района на Горен Дунавец (Dunavățu de Sus) и Долен Дунавец (Dunavățu de Jos). През 1814 г. запорожките казаци превземат Горен Дунавец и го правят столица на тяхната последна самостоятелна държавна организация – т.нар. Дунавска Сеч (или Задунайска Сеч). Тези именно казаци задигали много добитък от съседните населени места, което и било причината за изселването на румънците от Карàибѝл към Зебил. Познавайки тенденциозната румънска книжнина за Добруджа, смятаме, че Морозов прави опит да изфабрикува колкото е възможно по-ранно румънското присъствие в района, известен като център на най-многобройната българска общност в Северна Добруджа.

Върхът на лъжата се появява през 1904 г., когато М. Йонеску публикува твърдението, че в Зебил българите идват едва след Кримската война (*1856 г.*) и се изселват преди войната от 1877 г. (*Руско-турската война 1877 – 1878 г.*) [?!?] (*IONESCU, M.D., Dobrogia în pragul veacului al XX-lea, Bucureşti, Atelierele Grafice I.V. Socec, 1904*).

За съжаление Стилиян Чилингиров, повлиян от румънските публикации, съобщава като година на пристигане на българите в Зебил единствено 1856 г., която обаче е свързана с по-късната вълнà на преселение. Историци, етнографи и краеведи в следващите години също автоматично преписват и възприемат същата дата за начало на заселването на българи в Зебил.

Но да се върнем на гореспоменатата монография на Симеон Морозов от 1913 г., в която има доста обширен списък с имена на хора, с посочени през коя година и от кое населено място или

регион пристигат в Зебил по време на османското робство. Интерес представлява споменаването и на имена, които изглеждат като чисто български или с български произход, но са поставени от Морозов в годините преди дебело подчертаваното от него твърдение, че „българите идват след Кримската война“ (т.е. след 1856 г.). Ето някои от тези имена, които дори и „окастрени“ поради задължителната румънизация, нямат нужда от коментар:

– между 1815 и 1847 г. – Калин Българов (Călin Bulgaru), Янаки Калинов Българов (Enachi Călin Bulgaru), Слави и Енчо Калинови (Slave şi Enciu Călin), Дяко Българов (Diacu Bulgaru), Георги Дяков (Gheorghe Diacu), Андрей Петрушев (Andrei Petruş), Йов и Петруш Андрееви (Iov şi Petruş Andrei) – идват от Бесарабия;

– около 1848 г., заедно с отец Прокопий Костецки (Pricopie Costeţchi) (за който ще стане дума и по-нататък) – Стефан Николов (Кръчмаров) (Ştefan Nikolov (Craşmaru) – явно прякор – от „craşm“ – механа, кръчма), Иван и Михалчо Ст. Николови (Ivan şi Mihalciu Şt. Nikolov), Васил Русев (Vasile Rusu), Андрей Русев (Andrei Rusu), Иванчо Русев (Ivanciu Rusu), Мартин Русев (Martin Rusu), Енчо и Аксенти М. Русеви (Enciu şi Axenti Rusu) – също от Бесарабия;

– между 1848 и 1856 г. - Гаврил Константинов (Gavril Constantin), Гаврил Гаврилов (Gavril Gavrilov), Георги Герасимов (Gheorghe Gherasim) – от Трансилвания; Йоан Иванов (Ioan Ivanov), Николай Иванов (Nikolai Ivanov) – от Румъния (авторът има предвид Влашко и/или Молдова, тъй като „Румъния“ съществува като признато международно название едва от 1861 г.).

Сега идва ред и на изброяването на българите, „официално“ пристигнали след 1856 г.:

– дядо Щерю (Moş Sterea), Михалчо и Христо Георгиеви (Mihalciu şi Hristiu Gheorghe), Филчо Петков (Filciu Petcu), Игнат Атанасов (Ignat Tanasi) (вероятният родоначалник на Игнатови от Зебил) – от Бейдаут;

– Вълко Желев (Vălcu Jeliu) – от Касапкьой;

– Александър Македонски (Alexandru Machedonschi), Янко Стойков (Iancu Stoica), Радо Тодоров (Radu Teodor), Димитър Рашков (Dumitru Raşcu) – от България;

– Тодор Парушев (Teodor Păruş) – от Карамакьой;

– Атанас Чалъков (Tanasi Cealâcu), Георги Костов (Gheorghe Costea), Георги Филев (Gheorghe Filiu), Николай Желязков (Nikolai Jelescu), Тодор Филев (Teodor Filiu), Велико Хинов (Velicu Hiniu), Иван Караиванов (Ivan Caraivan), Марин Кортелов (Marin Cortel), Никола Кортелов (Nicola Cortel), Илия Кортелов (Ilie Cortel), Петър Костов (Petrea Costea), Петко Георгиев (Petcu Gheorghe) и Атанас Котоманов (Tanasi Cotoman) – от Горно Чамурлии/Горна Чамурла;
– Иванчо Титов (Ivanciu Titiu) и Димо Михов (Dimu Mihu) – от Саръгьол;
– Драгни (Dragne) – от Чолак Кавак (неизвестен топоним).

Естествено, всички горепосочени хора са само главите на отделните домакинства, а жените, малките деца и т.н. не се споменават поименно.

Църковна дейност в с. Зебил

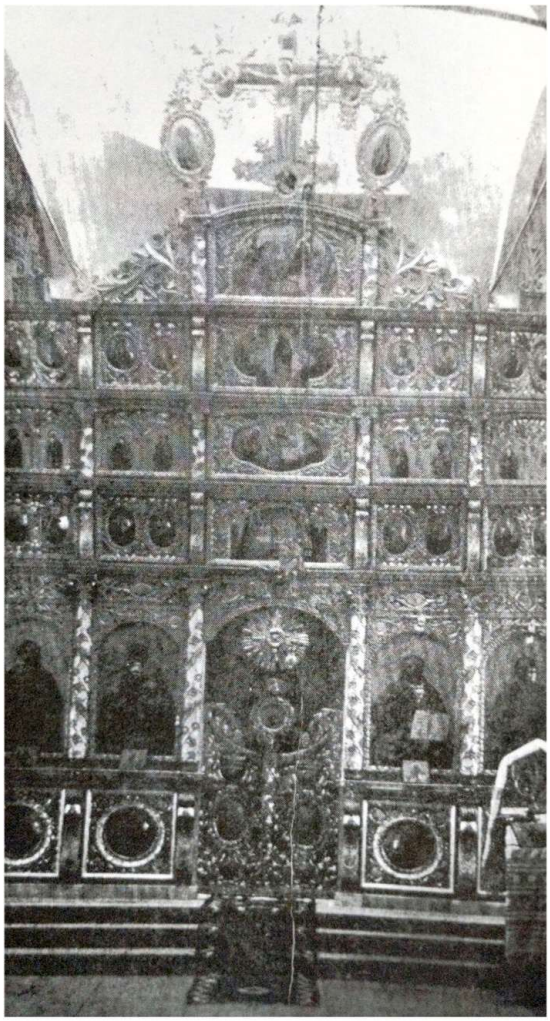
Старата селска църква в Зебил е била обща за българи и румъни, изградена със средства на цялото население вероятно преди 1861 г., защото до тази година в съседното с. Конгас е нямало църква и тамошните миряни са се черкували именно в Зебил. През 1866 г. вследствие на интригите на гръцкия владика българите се отделят от румъните и почват да се черкуват в частна къща (къщата на Енчо Карамилев), пригодена за религиозна служба. Тази черквица била наречена „Св. Иван Рилски“. При устройването ѝ са взели дейно участие селските първенци Иван Титов и Велико Хинов, а за свещенослужител е условен Прокопий Костецки от Бесарабия. Според Ст. Чилингиров името му е Копецки, привеждайки следния документ от тулчанския архив на Етнографския музей в София (архив №8765; текстът е с леко поправен правопис за по-лесно четене и разбиране):

„Долуподписаний явявам днес пред българското общество, как чи самоволно оставам Гръцката Владика и препознавам тукашното общество, и ще да слугувам в село Себил на тамошните българи и как чи ще изпълнявам длъжностите си точно,

според както изисква нашата православна вяра, и за уверение подписвам саморъчно.

Тулча, 18 август 1868 *Йерей Прокопий Копецкий“*

Прокопий Костецки (Копецки) служи до 1870 г. След него селото остава без свещеник до 1876 г., когато в Зебил се запопва синът на бабадагския поп. Тук информацията от румънска страна [*Симеон Морозов*] е леко объркваща, тъй като се твърди, че Прокопий служи само в т.нар. „румънска черква“ от пристигането си в Зебил до смъртта си (1848 – 1876 г.), в разрез с представения по-горе документ. Всъщност както е известно, през 1870 г. е издаден султанският ферман (указ) за създаване на самостоятелна Българска екзархия и религиозните спорове с гръцката Цариградска патриаршия навлизат в нов ожесточен етап. След проведен референдум в територии, които не са изрично упоменати във фермана, но в които повече от 2/3 от населението желае присъединяване към Българската екзархия, цяла Северна Добруджа (Тулчански и Кюстенджански окръг) се включва в нейния диоцез (район на обхват). Голяма част от влашко-молдованското население също преминава към Българската екзархия. Българският митрополит Григорий е признат за духовен водач от много селища, сред които е и Зебил (**в-к „Турция“, бр. 40 и 42 от 1872 г.*).

Иконостасът на църквата в Зебил (ок.1912 г.)

Според Симеон Морозов новата църква в Зебил – „Св. Димитър“ – започва да се строи през 1868 г. само със средства на румънците, които наемат за главен зидар майстор Никола от с. Сомово. Тъй като това се оказва

непосилна задача за тях, строежът е изоставен.

По-късно българите и румънците с общи усилия наемат майстор Бончо от с. Черна, който започва градежа наново от самите основи, а църквата става една от най-красивите в окръга. Въпреки че сградата е завършена през 1876 г., официалното ѝ осве-щаване е едва през 1882 г. Дърворезбованият иконостас е дело на Петър Цветков, родом от Македония, но живеещ в Тулча. Той е майстор и на иконо-стасите в селата Инан-чешме (дн. Фънтънеле), Никулицел, Сомово (дн. Сомова), Саръгьол (дн. Саръгьол де Дял) и другаде. *(*Иван Енчев-Видю – „Стари и нови паметници в Добруджа“, печатница „С. М. Стайков“, София, 1918 г.*).

През 1913 г. в църковната библиотека се съхраняват 220 тома, от които 88 са богослужебни книги със старинни (вероятно глаголически) и кирилски букви, а останалите 132 тома са със съдържание на различна друга тематика.

Съвременен изглед на църквата „Св. Димитър“ в Зебил

Училищна дейност

Българите в Зебил мечтаят да се сдобият и със специална училищна сграда, защото в писмо от 10 август 1869 г. до българската община в Тулча относно строежа на църквата, имат следното искане: „... и до нея едно училище, дето да се просвещават децата ни, ако не много, то поне за първоначални и частни предмети“. Писмото е подписано от Иванчу Титюв (Иван Титов), Велико Хинюв (Велико Хинов), Георги Костов, Атанас Чалъков, Георги Филев, Филю Иванов, Иван К. Николов и Марин М. Кортев (*по-вероятно – Кортелов*).

Училищното обучение започва в една частна къща през 1868 г. с около трийсет ученика. Учители са били Манчо (Емануил) Джуджев от Панагюрище (1868 г.), за когото ще стане дума и по-нататък, даскал Анастас (Атанас) от с. Каранасуф (дн. Истрия) (1869 – 1870 г.) и Ради Христов от Шумен (1870 – 1878 г.). В някои източници учителстването на Манчо Джуджев е посочено между 1868 – 1870 г., а даскал Анастас (Атанас) не се споменава. Според Симеон Морозов пък български учители са били както следва: даскал Манчо (1868 г.), Радичику (*вероятно Ради Христов*) (1869 г.) и Анастас (Атанас) (1870 г.), но това противоречи на някои документи, както и на логиката, най-малкото защото е оставена необяснима празнина между 1870 и 1878 г. Заплатата на учителите се е плащала само от селяните, които са имали деца в училището.

В протокол от 30 юли 1878 г. относно уреждане на училищната организация в Бабадагското окръжие стоят подписите на следните делегати от село Зебил: учител Ради Христов, старост Георги Костов (*свещеник или високо посветен – от старейшина, старец = πρεσβυτερος, презвитер, свещеник – от гръцки език), Тодор Парушев, Иван Николов, Марин Маринов, Никола Маринов, Димо Михов, Георги Великов, Хиню Великов, Желю Георгиев, Щерю Димитров, Филчо Пенков (*Петков*), Атанас Игнатов, Георги Филюв (Филев), Тодор Филюв (Филев), Никола Железов (*Желязков*), Жеко Вълков, Стоян Вълков, Христо Георгиев.

(**в-к „Добруджа“, бр.19 от 08.08.1917 г. и бр.20 от 10.08.1917 г.*)

Допълнителна информация:

В книгата *„Добруджа през Възраждането“ (1973 г.)* Велко Тонев обобщава следното: „Българското учебно дело в Добруджа възниква през втората четвърт на XIX век (*1825 – 1850 г.*). През този период тук са открити 30 училища. След Кримската война (*1853 – 1856 г.*) броят им нараства неколкократно, за да достигне в края на третата четвърт (*1870 – 1875 г.*) до 120 училища. Първите училища възникват в Бабадагско и Силистренско, където най-рано и най-компактно се групират българите. В съседните тулчански села установяването на българите се извършва главно след Кримската война, поради което те по-късно навлизат в културно-просветния живот. При приблизително 70 000 българско население в цяла Добруджа има 120 училища, което означава, че едно училище се пада на около 585 души. Интересно е да се отбележи, че по същото време едно училище в Прусия се пада на 765 души, в Австрия на 1555 души, а в Русия на 3000 души. Тези резултати, разбира се, без да се абсолютизират, респектират със своята стойност и дълбоко патриотичен смисъл. Толкова повече че те са постигнати в условията на една чужда национално-политическа и икономическа власт [*османската*], твърде безучастна към културно-просветните стремежи на подвластното ѝ население.“

Според Симеон Морозов първото „румънско“ училище в Зебил започва дейността си през 1870 г. в къща в двора на църквата, като се изучават Часослов, Псалтир, църковно пеене, писане на цифри и смятане (алгебра), а собствена сграда за училище е построена през 1880 г. и разполага с две класни стаи, четири обслужващи помещения и жилища за учителите. Василе Хелгиу уточнява, че тази сграда всъщност е общо дело на румънците и българите в селото *(*Vasile Helgiu - Şcoala Romaneasca Dobrogeana dela Înfiinţare până la 1938*).

Тема за размисъл:

- Трябва да се отбележи, че нищо съществено не е направено по отношение миналото на Добруджа от иначе твърде активната румънска историография. Нейните интереси се ог-

раничават главно до епохата на античността и средновековието и преминават в следващите столетия дотолкова, доколкото трябва да обосновават тезата за „трайното“ и „многолюдно“ присъствие на румънския елемент в този край. Като цяло румънската научна литература за Добруджа (първоначално за Северна, а после и за Южна) е доста странна – към нея трябва да се подхожда внимателно и критично, а на моменти и с явно недоверие. Нека само да си припомним еволюцията в отношението на румънското общество (управляващи, политици, журналисти и т.н.) към придобиването на Северна Добруджа.

„Добруджа ще стане един нов български въпрос. Предстои създаване на княжество България: то веднага ще поиска Добруджа, където принципът на естествените граници, както и принципът на националностите ще бъде в полза на нейните искания“.

Вестник „Telegraful“ от 30 март 1878 г.

„И въпрос не може да става да се приеме Добруджа. Както географско-икономически, така и етнически, и исторически Добруджа не съставлява част от нашата територия. Разположена отвъд Дунава, тя е естествено продължение на България; населена е най-вече с българи, турци, татари. В нея румънци няма. Ако ние я завладеем, ще стане постоянен източник на конфликти между нас и българите: една отворена рана...“

Вестник „Steaua României“ от 2 април 1878 г.,
заявление на румънския министър-председател Братияну

„С Берлинския договор европейските велики сили присъединиха вашата родина към Румъния. Ние няма да влезем като завоеватели във вашите граници, така определени от Европа...“

Манифест на крал Карол I на български език към
севернодобруджанското население

Към 1878 г. румънците в Добруджа са едва 1/10 от цялото население. Историкът Георги Казанджиев коментира ситуацията така:

„Отчитането на факта, че в Северна Добруджа преобладава българското население, води до това, че манифестът на румънския княз Карол за присъединяването на областта към Румъния е отпечатан и разпространен не само на румънски език (както подобава за официален документ), но и на български [*Достатъчно красноречиво – едва ли има друг подобен случай в световната история*].

Получаването на Северна Добруджа и бъдещото ѝ усвояване налага на румънските власти да добият реална представа за нейното състояние, включително за етническия ѝ облик… В първите месеци на 1879 г. се провежда анкета относно броя на населението, а през 1880 г. – преброяване. Но нито данните от анкетата, нито тези от преброяването са официално публикувани, явно защото са неблагоприятни за бъдещо доказване на румънския характер на областта. Между впрочем тези резултати са очаквани. Именно поради това при преброяването от румънска страна вече подготвят почвата за бъдеща фалшифицирана статистика. С цел да се завиши броят на румънците и намали този на българското население, като местни жители се преброяват и многото доведени от Румъния войска, чиновници, жандармерия, полиция и първите колонисти. Като румънци са преброени и всички жители на областта, които поне малко разбират румънски език… Всички деца, родени след 14.11.1878 г., също са броени за румънци, независимо от етническата принадлежност на родителите им.

Отчитането на реалностите относно етническия характер на Северна Добруджа води румънските управници до убеждението, че областта ще може да бъде усвоена от румънската държава по пътя на нейното румънизиране. През 1882 г. като румънски министър М. Когълничану заявява: *„Нашият интерес ни диктува да населим и цивилизоваме тази част на Румъния, да я населим, аз заявявам това, като ѝ придадем румънски характер, душа и съзнание… Ние трябва, <u>независимо от цената</u>, да румънизираме установените тук <u>елементи</u>.“*

„… Независимо от цената…“, „... елементи...“! Тези изрази сякаш са синтез на политиката на жестока асимилация, на която е подложено добруджанското население. Резултатите от провеждането на тази политика са сумирани от Когълничану в края на века по следния реалистичен (и циничен) начин: „Това парченце земя, което оправдава загубата на Бесарабия, стене под гнета на румънските чиновници, които са по-страшни и по-зли от турските еничари“. Неговият син Василе Когълничану пък нарича Северна Добруджа „земя на грабежа“, управлявана от една администрация на „терор и безчестие“.

Интересно е, че дълги години след присъединяването на Северна Добруджа и независимо от твърде активната ѝ насилствена румънизация, според румънските представи областта е „несигурен трофей“ (по израза на видния историк и политик Николае Йорга) от Руско-турската война от 1877 – 1878 г. Това води до безмилостно ограбване на Северна Добруджа, като направените в нея капиталовложения са многократно по-малки от извличаните приходи.“

Превратностите на историята правят от Добруджа изкупителна жертва за Освобождението на България. Това дава съвсем друг обрат в развитието на тази отколе обособена историко-географска област. Разпокъсана и разединена, тя се превръща в разменна монета при политическите комбинации на Балканите.

При анексирането на Северна Добруджа през 1878 г., румънската администрация заварила една българска епископия (в Тулча), 55 църкви, 60 училища и 15 читалища, принадлежащи на българския етнос. През 1894 г. българските църкви намаляват до 28, а през 1911 – 1912 г. остават само 8 (след 1944 г. няма нито една). За сравнение румънската власт дарява суми на мюсюлманската общност за поддържане на съществуващи джамии и медресета (ислямски училища) и изграждане на нови, защото я смята за естествен съюзник при ограничаването на българското етническо влияние в областта. От 60-те училища, непосредствено след войната от 1877 – 1878 г. продължават да съществуват около 30, които обаче получават статут само на частни училища. На българите, които откажат да изпратят децата си в румънските

училища, се налагат големи парични наказания, поемани от местните български общини. Десетки населени места изплащат хиляди румънски леи като глоби, докато в крайна сметка тежкото финансово бреме води до закриването на почти всички български училища дори и в райони, изцяло населени с българи.

Данни за населението на Зебил според различни източници:

– 1873 г. – 117 къщи християнски с 662 мъже; 31 къщи мюсюлмански (*вероятно на татари – бел. а.*) със 119 мъже (*Владимир Тодоров-Хиндалов – „Добруджа в миналото“, 1930 г.) – данни, извлечени от турските салнамета* (*официални годишници на Османската държава с различни видове данни*).

– 1879 г. – 100 къщи с 200 българи, 460 румъни и 100 татари *(Ст. Чилингиров – „Добруджа и нашето Възраждане“, 1917 г.*)

– 1879 г. – българи – 45 глави на домакинства.

Огромна бъчва, поставена в каруца – част от съвременна украса на обществена градинка в Зебил (снимка: Daniela Ungureanu)

– 1900 г. – 280 българи, 773 румънци, 8 цигани християни, 28 руснаци, 7 евреи; 210 мъже, 224 жени, 662 деца, общо 233 глави на фамилии с 1096 жители. Селото има 317 хектара лозя – най-много от всички общини с преобладаващо българско население в окръг Тулча.

– 1904 г. – 352 души българи.

– 1905 г. – 925 жители – румънци, българи, руснаци, цигани и евреи (*Marele Dicţionar Geografic al Romîniei, 1905 г. – Голям географски речник на Румъния*).

– 01.09.1916 г. – по статистически сведения от българска страна за населението на Зебил, Бабадашка околия, Тулчански окръг – 667 българи, 1060 румънци, 50 руси, 16 от други народности – общо 1793 жители. Данните са отпреди влизането на Румъния и България в Първата световна война, след което има мобилизирани, отвлечени и избягали жители.

– 1917 г. – 241 къщи с 479 българи, 962 румъни и 38 руси (*Ст. Чилингиров – „Добруджа и нашето Възраждане“, 1917 г.*).

– 01.01.1918 г. – по статистически сведения от българска страна за населението на Зебил, Бабадашка околия, Тулчански окръг – 595 българи, 930 румънци, 45 руси, 15 от други народности – общо 1585 жители.

– 1930 – общото преброяване на населението през тази година е първото официално преброяване на цялото население на Кралство Румъния. Въпреки, че е възвеличено като проведено „според съвременните научни изисквания към този период“, представените резултати, особено за Северна Добруджа, будят огромно подозрение и съмнения в истинността им. Специално за с. Зебил данните са както следва (описани в Том II - *Populaţia statornică în anul 1930 după neam* şi *limba maternă*):

– по етнически произход – 1549 румънци, 79 българи [?!?], 4 сърби, хървати и словени, 7 цигани = общо 1639 души.

– по майчин език – румънски (1594), български (40) [?!?], сръбски (5).

Тези смехотворни данни са напълно опровергани през 1940 г. при установяването на точния брой българи, подлежащи на изселване по Крайовския договор, когато са записани 480 души от български етнически произход, и то без да се броят тези в смесените румънско-български бракове. Истинска „магия“ – за 10 години има увеличение от шест пъти! Следователно можем да си представим как румънската „статистика“ е действала при преброяването и какви цели е следвала. В крайните резултати от 1930 г. са вписани само 366 384 българи в цяла Румъния, но по бегли неофициални изчисления в Стара Румъния, Банат и Северна Добруджа реалният им брой би трябвало да доближава 1 000 000 души. [Според преброяването в Румъния от 2002 г. в Северна Добруджа има 135 българи...]

Други събития и данни за Зебил

– 1903 г. – на 1 април съдът в Тулча регистрира дружество „Триумф“ като обществена (популярна) банка в Зебил. Дружеството има 40 члена и следното ръководство: свещеник Симеон Морозов – председател, Николай И. Иванов – зам.-председател, Василе Туртòй – касиер, М. Бонюг – секретар, Илия И. Игнатов и Слави Калинов – членове. Контролна комисия: Кристеа Бунеску, Игнат Т. Игнатов и Калин Партебуна; заместници: Димитре Партебуна и Калин Иванов *(*сп. „Албина“, година VI, бр.37 от 15.06.1903 г.*). Видно от горното, българи и румънци заедно са участвали в разни инициативи в селото.

– 1913 г. – в селото има голяма зеленчукова градина, която се обработва под аренда от българин, като всичката продукция, с изключение на малка част от зелето (което почти не се отглежда от местните жители), е предназначена за износ и продажба извън община Зебил (*от монографията на Симеон Морозов, 1913 г.*)

Първата световна война и краткото освобождение на Северна Добруджа от румънска власт

Вследствие на динамичните процеси на европейския континент и многото нерешени политически, териториални и етнически проблеми започва война, която прераства в световен конфликт (1914 – 1918 г.). България се включва през 1915 г. на страната на Германия и Австро-Унгария, надявайки се да постигне така мечтаното обединение на всички етнически българи в единна държава. Няма и как да е другояче, при положение, че междусъседското ни разбирателство с околните християнски държави на Балканите е напълно „взривено“ към онзи момент. Въпреки че България е основна движеща сила в обединението на балканските държави срещу Османската империя и осъществява знаменити победи през Балканската война от 1912 – 1913 г. (при Лозенград, Люлебургас, Бунархисар, Одрин и т.н.), коварната политика на доскорошните ни съюзници и неправилната преценка на собствените ни ресурси водят до трагично завършилата Междусъюзническа война (1913 г.). В момент, когато цялата ни армия е разположена по границите със Сърбия и Гърция, в наш гръб вероломно нахлува Румъния, която не е оказала никаква военна помощ в Балканската война срещу Османската империя, а дори напротив – уж запазвайки неутралитет, през дунавските си пристанища продължава доставя на османците храни и стоки от първа необходимост. Т.нар. „поход“ на румънските войски през 1913 г. е свързан с безчинства над мирното българско население, а в народната ни памет остава под названието „кокошкарски“.

Ето кратка хронология на събитията на нашия [*българския*] северен фронт:

– на 17 август 1916 г. Румъния подписва договор за присъединяване към Антантата, извършва мобилизация и на 27 август обявява война на Австро–Унгария. Това принуждава българите да прехвърлят войскови сили на север. Формирана е Трета армия начело с генерал Стефан Тошев;
– на 1 септември 1916 г. България обявява война на Румъния;
– на 2 септември Първа конна дивизия на генерал Иван Колев настъпва в Добруджа. На същия ден до обяд е освободен Куртбунар (днес град Тервел);

– на 3 септември в среднощен бой при Карапелит-Кочмар (тези села са съседни на с. Миладиновци, в което през 1940 г. е преселено от Северна Добруджа семейството на дядо ни Панайот Игнатов) части от Конната дивизия унищожават авангарда и разгромяват крупни румънски сили, подкрепени с артилерия и руска казашка кавалерия. Подронен е бойният дух на противника, а българите доказват, че с лекота побеждават не само окупационната румънска армия в Добруджа, но умеят да се бият и категорично да побеждават и считаната за всемогъща руска казашка конница (т.нар. „лава“, по аналогия с горещите вулканични потоци). Сражението вдъхновява Йордан Йовков, който е военен кореспондент на фронта, да напише разказа „Триумф“;
– на 4 септември е освободен Добрич. В града българските части се натъкват на много цивилни жертви, избити от румънските власти, много повече са отвлечени като заложници. В следващите три дни (между 5 и 7 септември) са жестоките боеве от т.нар. Добричка епопея. На нея е посветен още един от военните разкази на Йордан Йовков – „Българка“. Паметни са станали думите, изречени от ген. Колев на 4 септември 1916 г. пред строената българска конница, когато към нея се насочва цяла руска кавалерийска дивизия, превъзхождаща двукратно българската: *„Кавалеристи, Бог ми е свидетел, че съм признателен на Русия задето ни освободи. Но какво търсят сега казаците в нашата Добруджа? Ще ги бием и прогоним както всеки враг, който пречи за обединението на България!“*. На 7 септември без да дочака заповед от Щаба на армията, ген. Колев насочва своята конна дивизия срещу фланга на сръбските части пред Добрич, като оставя слабо прикритие срещу руснаците. В късния следобед на 7 септември край с. Голямо Чамурлий (днес с. Смолница) (също съседно на с. Миладиновци) конната дивизия разгромява сърбо-хърватската дивизия и я принуждава да отстъпи в безпорядък, което води до паника и отстъпление и сред руските части, почти проникнали в тила на армията ни – Добрич е спасен, а с това и оголеният път към Варна. За този напрегнат и критичен момент от битката разказва подполковник Малчев:

„Нашият полк се намираше в едно ужасно положение: с открит ляв фланг, със силно оредели вериги и без никакъв резерв. Пред това положение командирът на полка ми каза: „За победа няма никаква надежда, но и отстъпление вече е почти

невъзможно. Тук поне геройски ще се мре“. Малко след това обаче забелязахме, че противниковите части спряха настъплението си, а намиращите се пред фронта ни части започнаха бавно да отстъпват, постепенно да засилват бързината на отстъпването, докато най-сетне то се обърна в безпорядъчно отстъпление – превърна се в бягство. Докато недоумявахме, зърнах откъм левия ни фланг, че препуска право към мен български конник, яхнал едно малко конче. Докато се опомня, този напет храбрец скочи от кончето си и ми рапортува: „Г-н подполковник! Много здраве от генерал Колев! Дръжте се! Той разплака мама им – удари ги във фланг и в тил.“

– на 6 септември са освободени Балчик и Каварна;
– също на 6 септември без обсада, след яростна двудневна атака „на нож“ българските части на ген. Пантелей Киселов превземат Тутракан. Загубите на румънците в убити и ранени са колосални. Много румънски войници в паническото си бягство са се издавили в Дунава. Това е една от най-големите победи на Българската армия през Първата световна война, която учудва света и стряска враговете ни. Пленени са 450 румънски офицери и 28 000 войници с цялото им въоръжение. Успелите да се спасят с бягство през Дунава са не повече от 3 500 души. Трофеите са две румънски бойни знамена и повече от сто модерни оръдия, между които и нашите батареи, откраднати от румънците през 1913 г. при град Фердинанд (*днешния град Монтана*). В сраженията и във водите на Дунава загиват близо 8 000 души – румънци, българи, немци и турци. Непосредствено след битката е изграден Мемориален комплекс „Военна гробница – 1916 г.“, костница на хилядите вòини от различни националности, а през 1922 г. се изгражда паметник – обелиск, запазен и до днес, на който на български, румънски, немски и турски език са изписани думите *„Чест и слава на тия, които са знаели да мрат геройски за тяхното отечество.“*. Нека, дори и бегло, да сравним отношението към българските военни паметници и гробища в близките ни балкански държави – поругани, счупени, заличени – изглежда, че фанатизмът на съседите ни е неизчерпаем. Мемориален комплекс „Военна гробница – 1916 г.“ е най–голямото военно гробище на територията на днешна България от войнѝте за национално обединение;

– на 8 септември е освободена Силистра;
– на 14 септември е освободена Мангалия (Манкалия);
– на 22 октомври е освободена Кюстенджа (днешна Констанца), след поредица от боеве, най-паметните от които са при Топрахисар и Кубадин (Кобадин; пробивът при укрепената Кубадинска позиция);
– на 23 октомври е освободена Меджидия (Меджидие);
– на 25 октомври е освободена Черна вода;
– на 26 октомври е освободено Хърсово;
– на 6 декември е превзета румънската столица Букурещ, като преди това правителството на Румъния панически се е изнесло към град Яш;
– на 18 декември е освободен Бабадаг;
– на 22 декември 1916 г. българската войска влиза в Тулча и след това в Сулина, като е заета и делтата на Дунав;
– на 3 януари 1917 г. е освободен Мачин;
– на 7 януари е освободена Исакча, с което приключва освобождаването на цяла Добруджа от румънска власт.

Българската войска, подпомагана от немски и турски части, разгромява напълно крупните румънско-руско-сръбски съединения и прогонва остатъците им отвъд Дунав. Срещу руските войски е създаден устойчив фронт – Добруджанският (известен още като Северен). Съгласно Буфтейския и Букурещкия мирни договори, и по Берлинския протокол, суверенитетът над северната част от областта, както и над цяла Добруджа, временно е поет от България.

Централен добруджански народен съвет (ЦДНС), местни народни добруджански комитети и Добруджански народни събори

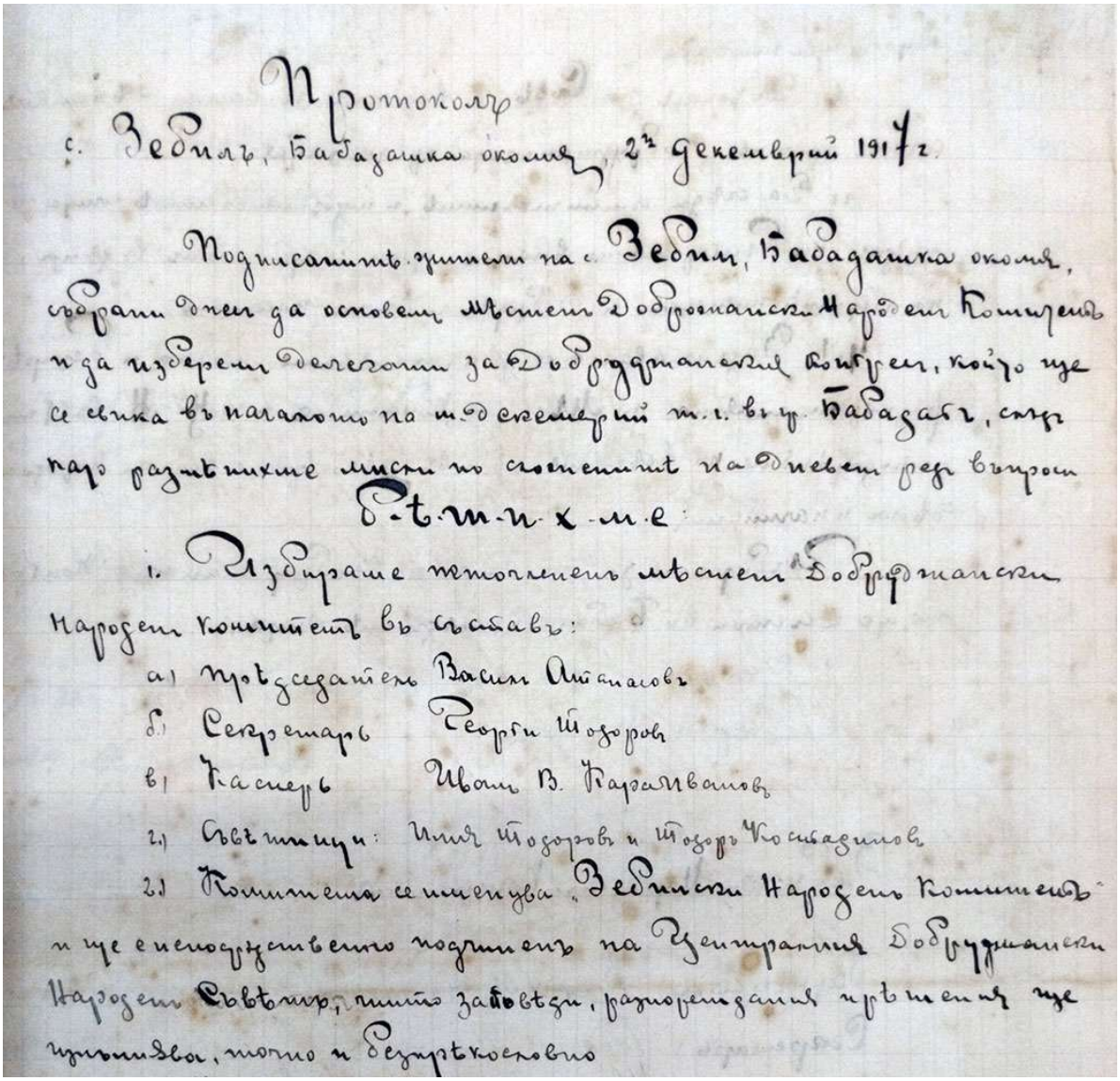
След началото на войната в Добруджа започва изграждането на десетки местни народни комитети, а на 30 юли 1917 г. в Бабадаг се създава и ръководното звено на добруджанското движение – Централен добруджански народен съвет (ЦДНС) с председател д-р Иван Огнянов от Кюстенджа, секретар – Антон Борлаков и съветници: Драгомир Пачов, Димо Ничев, Васил Огнянов и Христо Попов. Град Бабадаг се превръща в център на

борбите на добруджанци срещу румънската пропаганда и германското етапно управление – основна преграда пред реализиране на националноосвободителния ни идеал. Особено разочароваща е позицията на германските ни съюзници, отразена в мемоарите на ген. Лудендорф, главнокомандващ немската армия: *„Моите планове отиваха донякъде против българските интереси. [...] Преминаването на цяла Добруджа в български ръце, както искаше България при сключването на мира с Румъния, беше неблагоприятно за германските интереси. На мене би ми било най-приятно Северна Добруджа да останеше на Румъния...“*.

Да припомним, че ген. Стефан Тошев влиза в остър конфликт с немските военни, за да защити българската кауза в Добруджа, поради което по-късно е принуден да се оттегли от поста командир на Трета българска армия.

В протокол от 2 декември 1917 г. е потвърдено създаването на местна добруджанска организация в Зебил, именувана Зебилски народен комитет, в състав:

- председател – Васил Атанасов;
- секретар – Георги Тодоров;
- касиер – Иван В. Караиванов;
- съветници – Илия Тодоров и Тодор Костадинов.

Протоколъ

с. Зебилъ, Бабадашка околия, 23 декември 1917 г.

Подписаните жители на с. Зебилъ, Бабадашка околия, събрани днесъ да основемъ мѣстенъ Добруджански Народенъ Комитетъ и да изберемъ делегати за Добруджанския Конгресъ, който ще се свика въ началото на м. декември т. г. въ гр. Бабадагъ, съгласно разпоредбите имъ по спомената на днешния редъ въпросъ

Р-т-ш-х-м-е:

1. Избираме мѣстенъ Добруджански Народенъ комитетъ въ съставъ:

а) председатель Васил Атанасовъ

б) Секретарь Георги Ѳодоровъ

в) Касиеръ Иванъ В. Караиванов

г) Съветници: Илия Ѳодоровъ и Ѳодоръ Костадиновъ

2) Комитета се именува „Зебилски Народенъ Комитетъ" и ще е непосредственъ подчиненъ на Централния Добруджански Народенъ Съветъ, чиито заповѣди, разпореждания и рѣшения ще приемва, точно и безпрекословно

Част от първата страница на протокола за създаване на местен народен комитет в с. Зебил (Източник: Държавен архив – Варна)

На 16 декември 1917 г. в новия театрален салон в Бабадаг е свикан Първият добруджански народен събор, в чиято работа вземат участие 355 делегати от най-многобройните етнически общности в Добруджа – 261 българи, 30 румънци, 17 руснаци, 15 немци, 12 липовани, 10 турци, 7 татари, 2 евреи и 1 италианец.

От с. Зебил за делегати на събора са записани в присъствения списък следните представители:

– №106 – Васил Атанасов, 42 год.;
– №107 – Игнат Т. Игнатов, 63 год.;
– №108 – Велко Кара Иванов (*Караиванов*), 53 год.;
– №109 – Костадин Гавраилов, 37 год.

В списъка присъстват и други делегати, родом от с. Зебил, но живущи в различни населени места, като например:
– №163 – Васил Димитров Сандев, 39 год. (от с. Ислям Джаферка, Исакченска околия), посочен като „румънин“;
– №294 – Петър Калинков, 46 год. (от Меджидийска околия, Кюстенджански окръг).

Съборът категорично се изказва за присъединяването на Северна Добруджа към България.

От тези дни на надежда, когато цяла Добруджа е свободна и тръпне за бъдещата си съдба, са запазени два документа, които описват чувствата на българското население в Зебил:

До София.
До Министър Председателя.

Селяните на с. Зебил, Бабадашка околия, след като узнахме от вестниците, че в Народното Събрание е ставало въпрос, че има дипломатически спор за добруджанския коридор, се събрахме да разменим мисли по тоя от голямо значение за нас въпрос. Като взехме пред вид: 1) Че населението в с. Зебил, тъй и в цялата околност е в голямото си болшинство чисто българско; 2) Че из средата на нашия кът, дето от турско време още българските училища и читалища даваха просвета на малки и големи, са израсли български държавници и дейци, които дадоха живота си за политическата ни свобода; 3) Че след 40 години откак ни бе натрапено грозното румънско робство, преживени в надежда, че ще дойде ден и ний да се ползваме с онази свобода на сънародците си от Свободна България, дочакахме да посрещнем със сълзи от радост храбрите български войници, които не поскъпиха живота си за политическото ни освобождение.

Заявяваме Ви Господин Министре, че настойчиво искаме Вашето застъпничество за присъединяването на Добруджа към България и че непоколебимо сме решени да не допуснем възвръщането на омразното нам румънско владичество в нашия роден край.

За жителите на с. Зебил, председател на тричленна комисия: Игнат Т. Игнатов.

(**в-к „Добруджа“, бр.66 от 26.11.1917 г.*)

До София.
До Министър Председателя.
Копие до: Председателя на Народното събрание,
народните представители Ив. Евст. Гешов, д-р Данев,
Ал. Малинов,Найчо Цанов, Сакъзов, Н. Апостолов, Драгиев,
Дирекцията на печата.

Добруджа е българска земя и спор не може да има за люлката на първото българско царство. Който българин ни оспорва правото над нея, смятаме за предател, а всеки чужденец, който действа против българските права в Добруджа – за наш враг. Сѝти сме (*наситили сме се*) на нечовешките третирания при бившия румънски режим. Високо заявяваме, че сме решени да защитим с всички средства нашия роден край, но да не допуснем връщането на омразното румънско владичество.

Искаме немедленото (*незабавното*) присъединяване на Северна Добруджа към Майка България и въвеждане на българско управление.

Апелираме към българското правителство, народните избраници и всички наши дипломати, да издигнат своя мощен глас и подкрепят решително смело нашата права кауза – Добруджа, нашият роден кът, не трябва да бъде изкупителната жертва за бъдещото съмнително приятелство на коварна Румъния.

За населението на с. Зебил, Бабадашка околия, председателят на местния народен комитет: Васил Атанасов.

(**в-к „Добруджа“, бр.78 от 12.12.1917 г.*)

В културно-просветната си дейност Централният добруджански народен съвет прави постъпки пред командващия Трета

българска армия – ген. Стефан Тошев – учителите-войници да се включат в просветната дейност в областта. Това искане е удовлетворено и просветната дейност на българите в Добруджа за периода 1917 – 1918 г. бележи истински връх. За учебната 1917-1918 г. в Северна Добруджа функционират 122 редовни първоначални училища и 2 прогимназии с 15 000 ученици и 247 учители. Тези цифри може и да не са впечатляващи на фона на образователната система в Царство България по същото време, но не трябва да се пренебрегва и факта, че след 1878 г. в Северна Добруджа редовни български училища просто липсват. С цел да се огрaмоти и възрастното българско население, в областта се организират вечерни и неделни училища.

В „Сведение за организацията на учебното дело в Северна Добруджа“ от училищния инспектор при щаба на Трета армия е посочено, че през 1917 – 1918 г. в народното първоначално училище в Зебил преподават двама мъже и една жена.

Организират се и различни мероприятия, както е видно например от следното съобщение (*в. „Добруджа“, бр.118 от 08.04.1918 г., стр.4*):

„В с. Зебил, Бабадашка околия. На 31 март т.г. войници от 3-и конен полк, начело със своя любим началник подпоручик Денков и със съдействието на учителите от с. Сарикьой (Саръкьой) и с. Зебил, са дали литературно-музикална вечеринка и „Балканската комедия“ от Борю Зевзека (Борис Руменов) с благотворителна цел – подпомагане сираците на убитите герои от същия полк“.

На 22 и 23 септември 1918 г. в Бабадаг се провежда Вторият добруджански народен събор. На него се коментира развитието на Добруджанския въпрос и се протестира против поредната подялба на Добруджа вследствие на Букурещкия мирен договор. На събора се провъзгласява Първото добруджанско областно събрание, което избира Изпълнителна комисия в състав от 22 българи, 3 румънци, 3 липовани, 2 турци, 2 немци и 1 евреин.

Делегати от с. Зебил на Втория добруджански народен събор са отново Васил Атанасов, Игнат Т. Игнатов, Велко Кара Иванов (*Караиванов*) [*записан в списъка на събора като Велико*

Кара Иванов] и Костадин Гавраилов (**в-к „Добруджа“, бр.182 от 09.09.1918 г.*)

Концентрационните лагери на Румъния

В тези смутни предвоенни и военни дни румънските власти подбуждат, организират и подкрепят мащабна операция, истински геноцид срещу цивилното добруджанско население от нерумънски произход. Между 1944 и 1989 г. за тези събития нищо не се е споменавало официално, в нито една историческа книга или учебник няма изписан дори и един ред. Днес вече са издирени и припомнени документални свидетелства от очевидци, включително и във френско- и англоезични издания. Текстовете и снимките не са препоръчителни за хора със слаби нерви, защото зверствата твърде много наподобяват на такива от османското робство. Който се интересува от темата може да намери съответните публикации, а тук само ще очертаем основните събития.

След като става ясно, че предстои военен сблъсък между Царство България и Кралство Румъния, крал Фердинанд Румънски и румънското правителство дават нареждане за създаването на система от концлагери. С мрачната си слава става известен най-вече лагерът при село Биволари (Bivolari). Това село е разположено на 35 километра североизточно от град Яш, на границата със съвременната Република Молдова. Румънската власт започва самите депортации на българи към концлагерите на 15 август 1916 г., т.е. още преди влизането на България в Първата световна война. Според различни източници зад телените мрежи са хвърлени между 30 000 и 40 000 добруджанци, които са отвличани по списък от селищата им в Южна и Северна Добруджа. Там те са подложени на нечовешка експлоатация, каторжен труд, издевателства, глад и смърт.

Според силно занижените официални данни от румънските власти, само от Северна Добруджа първоначално са депортирани 27 544 души, от които 12 878 българи, а останалите – турци и арнаути (албанци). Транспортирането се е извършвало с товарни ж.п. вагони, речни шлепове и пеша. Над 6 000 български селяни от Южна Добруджа са измамени да тръгнат с каруци жито, уж за да го продадат изгодно. Вместо това, румънците конфискуват

стоката, а българските стопани биват откарани принудително към концлагера в Биволари. Докато стигнат до крайното местоположение, около 2 000 от тези мъченици биват избити.

Едно от най-потресаващите свидетелства за този геноцид над добруджанските българи е оставил Радослав Мирков (1896-1982 г.) от балчишкото село Гурково, който преживява ужасите на концлагера „Биволари“, след като по чудо с бягство успява да се спаси от смъртта. Спомените на този мъченик са издадени по-късно от неговия внук (със същото име) под заглавие „Кървавата бразда на Добруджа“ (с няколко издания и допълнени издания между 1996 и 2019 г.).

Вестник „Добруджа“, който през краткия период на свобода от румънско робство се издава в гр. Бабадаг (от 27.06.1917 до края на 1918 г.), а след това в София, публикува близо 60 списъка с имена, озаглавени „Мартиролог на Българите – Добруджански граждани, които Ромъните са отвлекли като заложници и държат затворени в салхани, затвори и открити пленнически лагери при специален мъчителски режим“ *(*мартиролог – списък с мъченици, свързан с църковната терминология; „мартир“ е гръцка дума, коренът на която е думата мбр́тυς – мъченичество; *салхана – кланица, скотобойна*). Следват още над 30 списъка с избити и загинали от лишения и болести в Молдова, както и списъци с материални щети – „Реквизиции, конфискации, ограбвания, разрушения и опожарявания, извършени върху частната собственост в Добруджа от ромънските власти и войски през сегашната война“. От някои селища са отвлечени стотици жители, като например с. Алмалий (1537 души), с. Кара-Омур (Караомер, Негру Вòдъ) (984 души), Тутракан (691 души), Добрич (515 души), с. Калипетрово (384 души), Силистра (327 души) и т.н. – без оглед на пол и възраст – от деца на 1 година до старци на над 100 години (свещеник Атанас Драгнев от с. Алмалий е посочен като 105 годишен!). Дори само четенето на тези списъци предизвиква сълзи. Смъртността по пътя към лагерите е огромна, и то не само поради ограничените храна, вода, топло облекло и нечовешки условия в транспортните средства, но и заради побои, разстрели и нелекуваните заразни болести и паразити.

Стр. 4. в. „ДОБРУДЖА Брой 1.

Мартирологъ

на Българитѣ – Добруджански граждани, които Ромжнитѣ сж отвлѣкли като заложници и държатъ затворени въ салхани, затвори и открити плѣнически лагери при специаленъ мъчителски режимъ *).

Градъ Тулча.

1. Желѣзко Чалъковъ 80 г. търговецъ
2. Яко Пачевъ 70 г. „
3. Атанасъ Демировъ 68 г. „
4. Никола Продановъ 48 г. „
5. Кица Проданова 36 г.
6. Христо Продановъ 30 г.
7. Аргира Хр. Проданова 21 г.
8. Василъ Продановъ 44 г.
9. Драгия Вълковъ 80 г. търговецъ
10. Костантинъ Д. Вълковъ 44 г. търгов.
11. Михаилъ Д. Вълковъ 36 г. „
12. Иванъ Ивановъ 48 г. „

99. Стоянъ Ив. Коевъ 45 г.
100. Драганъ Христовъ
101. Коста Кударовъ
102. Вълко Вълковъ
103. Димитъръ Панайотовъ 52 г.
104. Георги Кираковъ 45 г.
105. Кирилъ Кираковъ 28 г.
106. Георги Димитровъ
107. Русе Теодоровъ
108. Георги Диковъ Шоповъ 70 г.
109. Иванъ Яковъ 53 г.
110. Яни Христовъ
111. Трифонъ Димовъ 90 г.
112. Динко Т. Димовъ 45 г.

199. Димитръ Минчевъ 30 г.
200. Иванъ Василевъ Радевъ
201. Николай Ст. Колевъ
202. Атанасъ Милковъ
203. Коста Минчевъ
204. Нейко Ивановъ 54 г.
205. Иванъ Нейко Ивановъ 28 г.
206. Иванъ Подевъ 45 г.
207. Гаврилъ Паламаровъ
208. Тодоръ К. Ковановъ 50 г.
209. Тошо Жейновъ 50 г.
210. Георги Т. Жейновъ 20 г.
211. Петко Косевъ 42 г.
212. Юрданъ Димитровъ

26. Райчо Димовъ 60 г.
27. Никола Градинарина 60 г. съ сем... ся 18 годишенъ
28. Юрданъ Фурапджията 45 г.
29. Тодоръ Андрѣевъ 40 г.
30. Георги Бакърджията 75 г.
31. Иванчо Русевъ 52 г.
32. Георги Коджабаша 41 г.
33. Христо Михаловъ 40 г.
34 Симеонъ Ивановъ 52 г.

с. Башкьой (Тулчанско).

1. Тодоръ Ивановъ

Мартиролог – част от първия списък с отвлечени добруджанци, публикуван във в-к „Добруджа“

Допълнително при оттеглянето си през Южна и Северна Добруджа румънската армия подлага на огън и сеч повечето населени места, в които живеят основно българи, а Добруджа се превръща в едно голямо пепелище. Особено показателни в своята жестокост са кланетата в с. Сребърна, Силистренско, както и в с. Баладжа (днес Стожер), Добричко, където от 121 къщи остават неопожарени само 18. След оповестяването на тези тежки случаи пристига чуждестранна анкетна комисия начело с американския дипломат М. Уорфийлд. Гледките са толкова потресаващи, че доктор Кале – немски военен лекар споделя: „*Аз съм възрастен човек, лекар, участвал в множество колониални експедиции в африканските колонии. Обаче това, което видях с очите си да са извършили румъните, не са го вършели нито хотентотите, нито най-дивото и кръвожадно племе хererозите* [хереро – бел.авт].

На 02.07.1917 г. във вестник „Добруджа“, бр.№ 3, в публикуваният пореден списък с отвлечени, фигурират следните жители от с. Зебил:

1. Господин Вълков, 75 г.
2. Атанас Николов, 60 г.
3. Коста Сивков, 60 г.
4. Атанас Георги Филев, 65 г.
5. Илия Атанас(ов) Игнатов, 42 г.
6. Тодор Радев, 65 г.
7. Димитър Щерев, 70 г.
8. Иван Нинев, 40 г.

9. Константин (*Костадин*) Великов, 58 г.
10. Желю Н. Атанасов, 60 г.
11. Илия Васил Филев, 30 г.
12. Георги Филчев, 75 г.
13. Иван Стефанов, 44 г.

За съжаление част от тези имена срещаме и в публикувания на 10.05.1918 г. във вестник „Добруджа“, бр. 130 „Мартиролог на избитите и загиналите в Молдова отвлечени добруджанци“:

– Коста Сивков, женен, с 8 деца, отвлечен на 12.09.1916 г, починал в лагер „Биволари“ от *„мизерия и глад“ (по сведения на оцелели; записан е като 65 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*;

– Господин Вълков, женен, няма деца, отвлечен на 12.09.1916 г, починал в лагер „Биволари“ от *„болест“ (по сведения на оцелели; записан е като 70 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*;

– Димитър Щерев, женен, с 4 деца, отвлечен на 12.09.1916 г, починал в лагер „Дънжени“ от *„студ“ (по сведения на оцелели; записан е като 69 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*;

– Тодор Радев, женен, с 8 деца, отвлечен на 30.09.1916 г, починал в лагер „Дънжени“ от *„болест“ (по сведения на оцелели; записан е като 65 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*;

– Атанас Филев, женен, с 7 деца, отвлечен на 30.09.1916 г, починал в лагер „Дънжени“ от *„побой от старши подофицер, чието име не знаят“ (по сведения на оцелели; записан е като 66 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*;

– Константин (*Костадин*) Великов, женен, с 6 деца, отвлечен на 30.09.1916 г, починал в лагер „Стефанещи“ от *„болест“ (по сведения на оцелели; записан е като 56 год. в доклада от с. Зебил до ЦДНС в Бабадаг)*

Централният добруджански народен съвет (ЦДНС) приема резолюция, с която настоява за завръщането на интернираните от румънските власти българи в Молдова. Вследствие на многобройни протести на ЦДНС в Бабадаг, на Върховния управителен комитет на емигрантската Добруджанска организация и на застъпничество на Международния комитет на Червения кръст в

Женева, въпросът за отвлечените е обсъждан на няколко пъти при уреждане на отношенията на Централните сили с Румъния.

На 14 декември 1917 г. са постигнати договорености в Яш, според които румънското правителство се съгласява до август 1918 г. да освободи и върне оцелелите изгнаници българи и турци. Тази амнистия не засяга близо 15 000 души, използвани за селскостопанска работа в чифлици на богати румънци, а също и мнозина българи, които успяват да избягат сами в Австро-Унгария или Русия.

След разгрома на Румъния от българските и съюзните им войски, освобождаването на концлагеристите започва реално от 5 февруари 1918 г. Равносметката е ужасяваща – оцелели са само около една четвърт от задържаните в лагерите на смъртта! Доколкото е известно, по-късно не е потърсена отговорност от никой от поръчителите и активните лица в тази брутална и в крайна сметка напълно безсмислена агресия срещу цивилно население, тъй като на хартия всички пострадали са „румънски граждани“. Тъжно и жалко е, когато една държава и нейните ръководители започнат да преследват свои „висши“ цели, пренебрегвайки всички неписани закони на хуманността.

През април 1918 г. местният комитет изпраща информация, че в Зебил не са се завърнали трима предполагаемо живи съселяни – Желю Х. Атанасов (баща на 5 деца, не е известно къде се намира), Иван Стефанов (баща на 7 деца, намира се в лагера Дънжени) и Иван Хинев (50 год., баща на 8 деца, намира се в с. Леханча, в имението на чокоя Николеску).

Отвличането на българи от властите на чокойска Румъния е едно от най-трагичните и жестоки събития от многовековните взаимоотношения между двата съседни народа. В наши дни в различни български добруджански селища се изградиха скромни паметници и се поставиха мемориални плочи с имена на отвлечените и загиналите, които да пазят спомена за тях. Не липсват обаче и странни ситуации. В Балчик например местната власт не прие паметните знаци да се поставят срещу входа на Двореца с обяснението, че „не трябва да се дразнят многобройните румънски туристи“ (!?!). Вследствие на това паметните плочи са разположени на толкова скрито място, че са необходими специални упътвания, за да се открият.

Изграждане на новото училище в Зебил, открита през 1937 година.

Истинско щастие за изследователя на историята е да открие автентични документи и изображения от конкретни събития. Какви ли са шансовете да съществува цял фотоалбум, създаден в малко и не толкова известно селище в чужда държава? Очевидно доста малък. За късмет обаче попаднахме на рядкото и вълнуващо издание *"Inaugurarea Şcolii primare de stat „Preot Simeon Moruzov" din Zebil. 8 noiembrie 1937. Album monographic"* (*„Тържествено откриване на Държавно основно училище „Свещеник Симеон Морузов" в Зебил. 8 ноември 1937 г. Монографичен албум"*). [Морузов всъщност е многократно споменаваният свещеник, учител и публицист Симеон Морозов във връзка с написаната от него *„Монография на община Зебил…"*. Кога и защо името му е порумънчено, остава неизвестно.] Албумът съдържа множество снимки, на които се виждат десетки жители и гости на селото. Има и фотоси на сградата на новото училище отвън и отвътре, както и изгледи от селото. Самата сграда на училището е една от най-впечатляващите в Северна Добруджа, което е отбелязано и от тогавашните румънски вестници и списания.

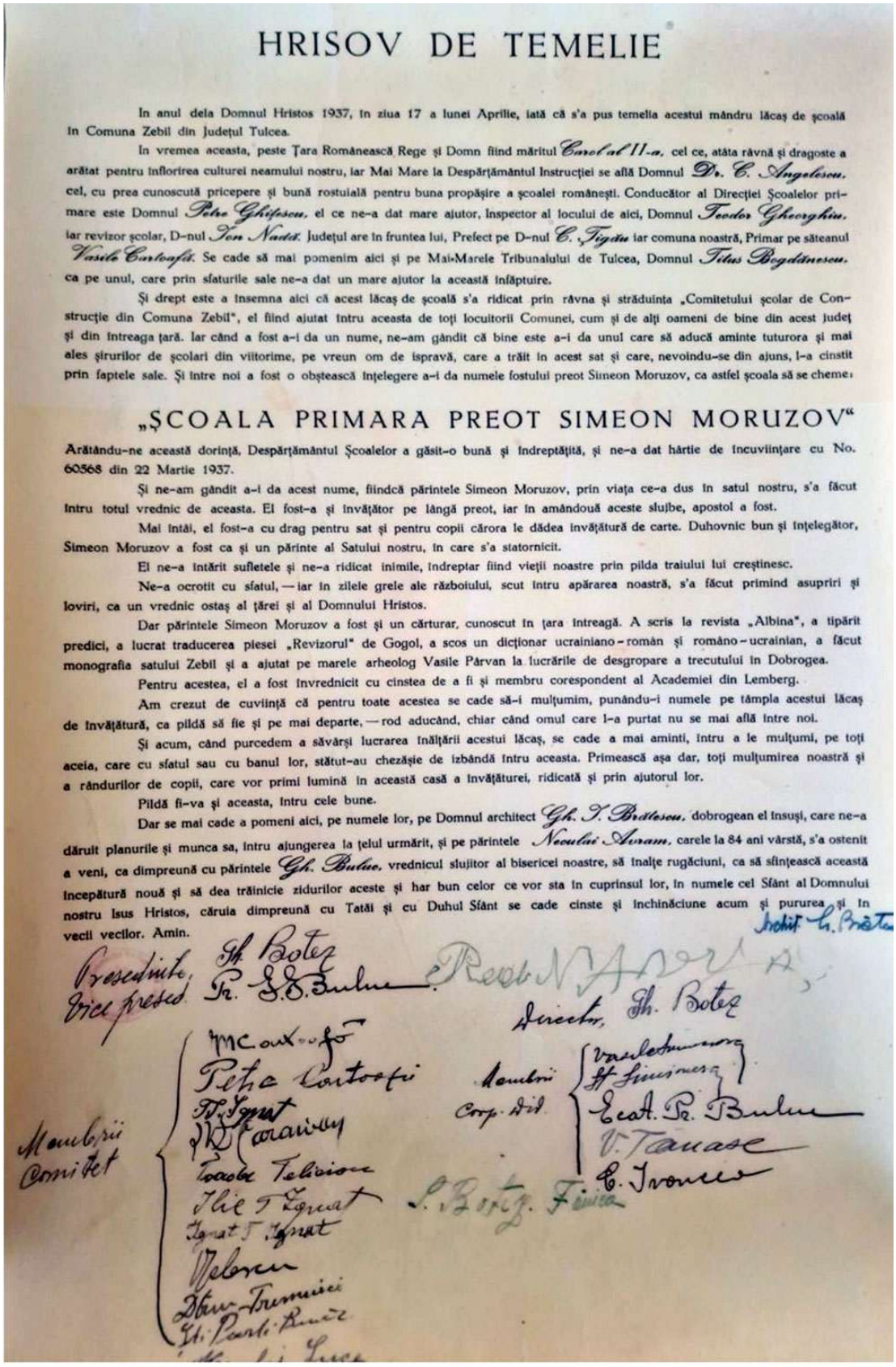
Някои от изображенията, както и съпътстващите документи, са доста любопитни. Затова ще ги включим тук:

Челната фасада на училището

Задната фасада на училището

HRISOV DE TEMELIE

In anul dela Domnul Hristos 1937, în ziua 17 a lunei Aprilie, iată că s'a pus temelia acestui mândru lăcaş de şcoală în Comuna Zebil din Judeţul Tulcea.

În vremea aceasta, peste Ţara Românească Rege şi Domn fiind măritul *Carol al II-a*, cel ce, atâta râvnă şi dragoste a arătat pentru înflorirea culturei neamului nostru, iar Mai Mare la Despărţământul Instrucţiei se află Domnul *Dr. C. Angelescu*, cel, cu prea cunoscută pricepere şi bună rostuială pentru buna propăşire a şcoalei româneşti. Conducător al Direcţiei Şcoalelor primare este Domnul *Petre Ghiţescu*, el ce ne-a dat mare ajutor, Inspector al locului de aici, Domnul *Teodor Gheorghiu*, iar revizor şcolar, D-nul *Ion Nadăş*. Judeţul are în fruntea lui, Prefect pe D-nul *C. Tigău* iar comuna noastră, Primar pe săteanul *Vasile Cartoaşă*. Se cade să mai pomenim aici şi pe Mai-Marele Tribunalului de Tulcea, Domnul *Titus Bogdănescu*, ca pe unul, care prin sfaturile sale ne-a dat un mare ajutor la această înfăptuire.

Şi drept este a însemna aici că acest lăcaş de şcoală s'a ridicat prin râvna şi străduinţa „Comitetului şcolar de Construcţie din Comuna Zebil", el fiind ajutat întru aceasta de toţi locuitorii Comunei, cum şi de alţi oameni de bine din acest judeţ şi din întreaga ţară. Iar când a fost a-i da un nume, ne-am gândit că bine este a-i da unul care să aducă aminte tuturora şi mai ales şirurilor de şcolari din viitorime, pe vreun om de ispravă, care a trăit în acest sat şi care, nevoindu-se din ajuns, l-a cinstit prin faptele sale. Şi între noi a fost o obştească înţelegere a-i da numele fostului preot Simeon Moruzov, ca astfel şcoala să se cheme:

„ŞCOALA PRIMARA PREOT SIMEON MORUZOV"

Arătându-ne această dorinţă, Despărţământul Şcoalelor a găsit-o bună şi îndreptăţită, şi ne-a dat hârtie de încuviinţare cu No. 60568 din 22 Martie 1937.

Şi ne-am gândit a-i da acest nume, fiindcă părintele Simeon Moruzov, prin viaţa ce-a dus în satul nostru, s'a făcut întru totul vrednic de aceasta. El fost-a şi învăţător pe lângă preot, iar în amândouă aceste slujbe, apostol a fost.

Mai întâi, el fost-a cu drag pentru sat şi pentru copii cărora le dădea învăţătură de carte. Duhovnic bun şi înţelegător, Simeon Moruzov a fost ca şi un părinte al Satului nostru, în care s'a statornicit.

El ne-a întărit sufletele şi ne-a ridicat inimile, îndreptar fiind vieţii noastre prin pilda traiului lui creştinesc.

Ne-a ocrotit cu sfatul, — iar în zilele grele ale războiului, scut întru apărarea noastră, s'a făcut primind asupriri şi loviri, ca un vrednic ostaş al ţărei şi al Domnului Hristos.

Dar părintele Simeon Moruzov a fost şi un cărturar, cunoscut în ţara întreagă. A scris la revista „Albina", a tipărit predici, a lucrat traducerea piesei „Revizorul" de Gogol, a scos un dicţionar ucraineano-român şi româno-ucrainian, a făcut monografia satului Zebil şi a ajutat pe marele arheolog Vasile Pârvan la lucrările de desgropare a trecutului în Dobrogea.

Pentru acestea, el a fost învrednicit cu cinstea de a fi şi membru corespondent al Academiei din Lemberg.

Am crezut de cuviinţă că pentru toate acestea se cade să-i mulţumim, punându-i numele pe tâmpla acestui lăcaş de învăţătură, ca pildă să fie şi pe mai departe, — rod aducând, chiar când omul care l-a purtat nu se mai află între noi.

Şi acum, când purcedem a săvârşi lucrarea înălţării acestui lăcaş, se cade a mai aminti, întru a le mulţumi, pe toţi aceia, care cu sfatul sau cu banul lor, stătut-au chezăşie de izbândă întru aceasta. Primească aşa dar, toţi mulţumirea noastră şi a rândurilor de copii, care vor primi lumină în această casă a învăţăturei, ridicată şi prin ajutorul lor.

Pildă fi-va şi aceasta, întru cele bune.

Dar se mai cade a pomeni aici, pe numele lor, pe Domnul arhitect *Gh. I. Brătescu*, dobrogean el însuşi, care ne-a dăruit planurile şi munca sa, întru ajungerea la ţelul urmărit, şi pe părintele *Neculai Avram*, carele la 84 ani vârstă, s'a ostenit a veni, ca dimpreună cu părintele *Gh. Bulie*, vrednicul slujitor al bisericei noastre, să înalţe rugăciuni, ca să sfinţească această începătură nouă şi să dea trăinicie zidurilor aceste şi har bun celor ce vor sta în cuprinsul lor, în numele cel Sfânt al Domnului nostru Isus Hristos, căruia dimpreună cu Tatăl şi cu Duhul Sfânt se cade cinste şi închinăciune acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

Arhit. G. Brătescu

Preşedinte, Gh. Botez
Vice preşed. Pr. G. D. Bulie

Director, Gh. Botez

Membrii Comitet

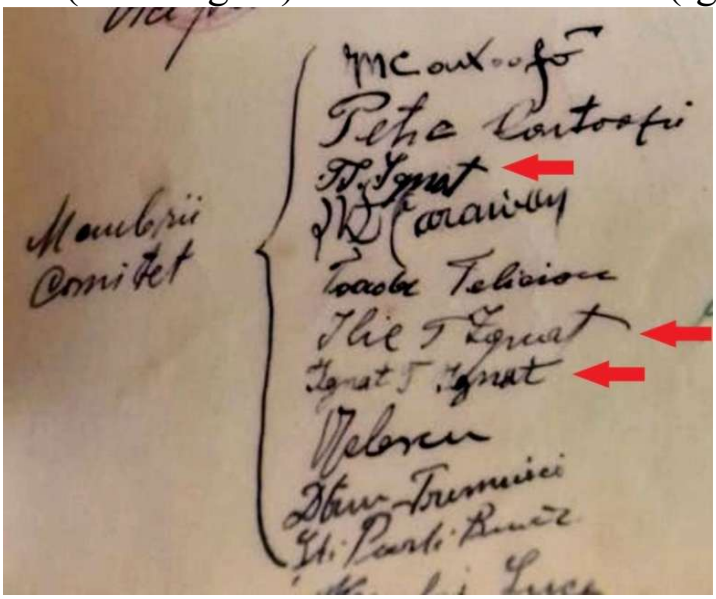
Membri Corp. did.

Pr. Gh. Bulie
V. Tanase
C. Ivonciu

Protocol za polagane na osnovnia kamăk pri započvane na stroitelstvoto na sgradata na učilište

V protokola sred podpisite na členovete na organizacionnia komitet za stroitelstvoto ličat i tezi na trima duši ot

рода Игнатови – Т. I. Ignat (Танас (Атанас) Иванов Игнатов), Илия Т. Игнатов (Ilie T. Ignat) и Игнат Т. Игнатов (Ignat T. Ignat).

Членовете на организационния комитет относно строителството на училищната сграда. Сред тях са Игнат Т. Игнатов и Атанас Иванов Игнатов (по-долу има техни самостоятелни снимки)

Игнат Т. Игнатов и Атанас Иванов Игнатов
Подчертано е, че като майстори са отговаряли за строежа от самото начало до края

На горната снимка Игнат Т. Игнатов е ок. 80-годишен. След изселването през 1940 г. пристига в с. Дениклер (Миладиновци), Добричко. Игнат Игнатов е многократно споменаваният участник в различни инициативи на зебилци, а като техен представител се е включвал и в двата Добруджански народни събора в Бабадаг (1917 и 1918 г.).

Строежът на училищната сграда е извършен върху парцела със старото гробище на Зебил, но няма информация как и къде са преместени тленните останки, както повелява християнската религия.

Кладенецът зад църквата в Зебил (1937 г.) (Обработка: Pascale Roibu)

Църквата и църковният двор (1937 г.) (Обработка: Pascale Roibu)

Най-старият жител на Зебил при откриването на училището – дядо Георги Филев (на ок. 100 години; пристигнал в селото през 1856 г. от с. Горно Чамурлий)

Жители на селото при официалното откриване на училището

Жители на селото при официалното откриване на училището

Членовете на общинската управа на Зебил

При нашите проучвания се оказа, че Зебил не е чак толкова неизвестно селище, особено в границите на Румъния. Тук е роден Михаил Морузов (1887 – 1940), един от най-известните румънски шпиони и агенти, наричан и „румънският Джеймс Бонд“. Бил е специалист по военно разузнаване и контраразузнаване, както и създател и директор на Тайната разузнавателна служба на румънската армия (SSI) в периода 1924 – 1940 г. Син е на Николай Морузов, свещеник в руската църква в Тулча, и внук на Симеон Морозов (Морузов), на когото е кръстено новото училище в Зебил, открито през 1937 г.

В село Зебил е живял българин, който по-късно е имал честта да бъде хазяин в Генералтошевския край на писателя Йордан Йовков. Неговото име е Филип Сивков. Атанас Пеев (писател, журналист, общественик и почетен председател на Дружеството на краеведите в гр. Добрич) е проучвал Сивковия род и на него дължим наличието на доста любопитна информация за Филип Сивков, част от която ще споделим в следващите редове:

„... Йордан Йовков, с малки прекъсвания, е учителствал в Генералтошевския край десетина години [*в селата Долен извор, Росица и Красен*]. Много са тук местата, които са свързани с творчеството му. Приживе учениците му разказвали с вълнение за мелницата между селата Горен извор и Долен извор (сега с. Изворово), в която се е развивало действието на драмата „Албена“, и за Филиповата кръчма в с. Каралии (днес с. Красен). И на двете места писателят е общувал с обикновените хора, които го обичали и му се доверявали. Във Филиповата кръчма се е срещал с приятелите и почитателите си, подбирал е прототипите на героите си [*за разказите „Другоселец“, „Летен дъжд“ и др.*]...

Собственикът на кръчмата Филип Василев Сивков (1859-1929) бил висок и красив човек, ходел с плоскодънна сламена шапка и смолести мустаци. Преди да пристигне тук, семейството му минало през доста премеждия. Първоначално живели във Варна, като Филип е имал три сестри и един брат. От сестрите най-красива е била Вула. Някакъв богат турчин я искал доста настоятелно за жена и баща ѝ го убил. Голямата челяд се изселила в с. Николицел (Никулицел), Северна Добруджа, за да се

спаси от преследването на турците. Впоследствие отишли в с. Зебил (Въла е починала там).

Филип дошъл в Красен от с. Зебил вероятно в края на миналия век (XIX в.). Когато се оженил за по-малката сестра на местния учител Ловчо Стоянов – Пенка, бил около 40-годишен. Двамата живели заедно 25 години. Родили им се пет деца...

След смъртта на Пенка Стоянова Филип Сивков свързал живота си с Атанаска Калпакова от с. Лозница, Генералтошевска община. Тя била много по-млада от него. Създали шест деца... Бащата на голямата челяд се занимавал с търговия... Много свят изброди Филип Сивков, а видяното пренасял най-напред в своя дом. Още през неговата младост стаите на къщата му били с тапети... Какви ли не вина можели да се видят в избата му! А животът му в Красен започнал от ...бордей [*ниска, вкопана в земята колиба, землянка*]. Замогнал се бързо благодарение само на находчивостта си. Сдобил се с 250 декара земя. Имал стадо биволици. В една от стаите на голямия му хан зад кръчмата по-късно е живял Йордан Йовков [*за 6 месеца през 1907 г.*]. Учил е сина му Васил и снаха му...

Кръчмата на Филип Сивков се намира в Красен на 300 – 400 м от пътя за с. Изворово. Филип построява запазената и досега сграда през 1901 г. Тя станала висока и просторна, с „вътрешна“ стая, балкон над тезгяха, бакалия и предверие с гълъбарник-чардак. Кръчмарят привличал клиентите си с грамофон. Оттук Йовков купувал камъшени цигарета и ги подарявал на бедните селяни. С кръчмата е свързано и действието на повестта му „Жетварят“. Потомци и родственици на Филип Сивков сега живеят в Генералтошевската община, във Варна и Добрич, и добричките села Ловчанци и Миладиновци...“
(от книгата на Атанас Пеев – *„Сивковият род“, 1994 г.*).

Впечатляващата сграда на някогашната кръчма днес е възстановена.

Кръчмарят Филип Сивков е персонаж в разказите на Йовков „Летен дъжд“, „Свирач на флейта“, „Несполука“, „Вражда“, в романа „Чифликът край границата“ и, разбира се, в повестта „Жетварят“.

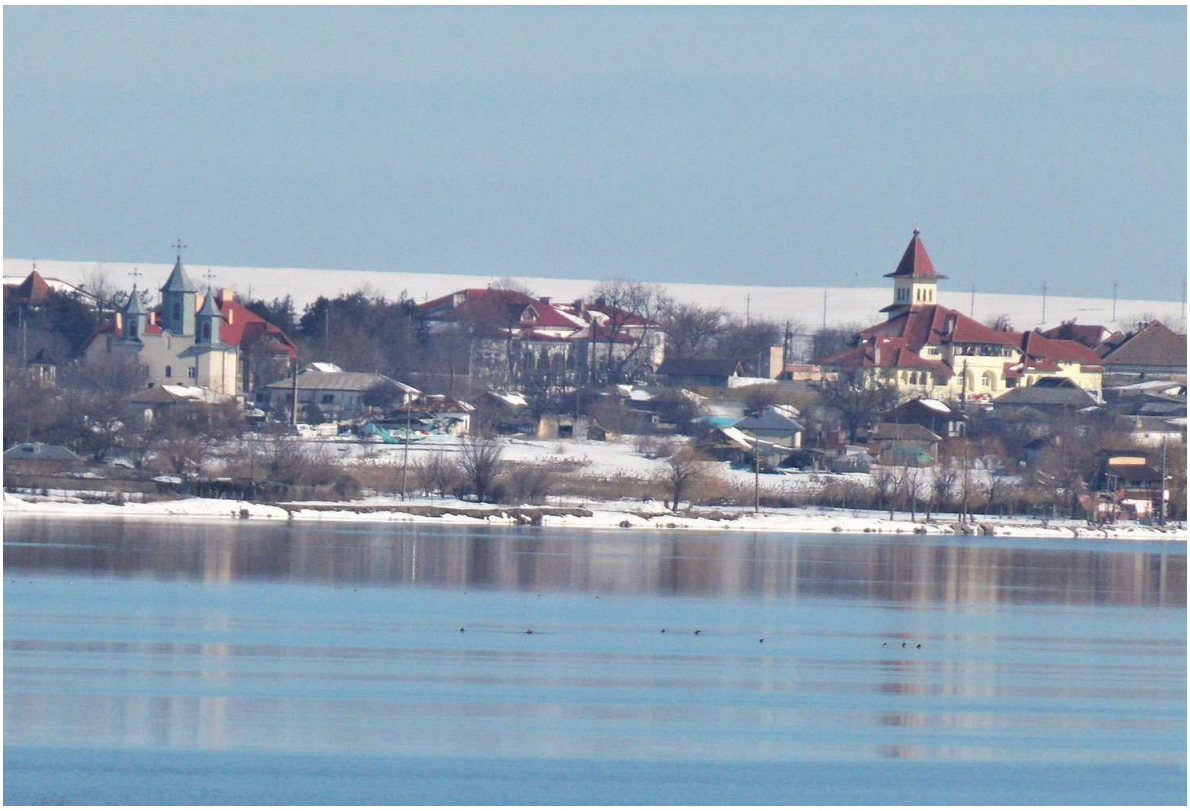

Филиповата кръчма - интериор

Зебил – съвременен изглед – откъм Бабадагското езеро (Снимка: Pascale Roibu)

Зебил – съвременен изглед – откъм Бабадагското езеро. Вляво се вижда църквата „Св. Димитър“ (Снимка: Pascale Roibu)

Зебил през зимата – съвременен изглед (Снимка: Pascale Roibu)

Учителят Манчо (Емануил) Ненов Джуджев (1832/35 – 1908) в Зебил. Съобщението му за произхода „Левски“ като прякор на Васил Кунчев.

Сред редицата спорни и неуточнени факти от биографията на Васил Левски е и този за името, с което той е останал в историята. По въпроса кога, къде, при какви обстоятелства и от кого Васил Иванов Кунчев е наречен „Левски“ [Лъвски], съществуват няколко твърдения, изпълнени с противоречия, невярно представени събития, явни грешки, даже и куриози. Има и предположения, че Апостола на свободата идва сам до популярното си име. Все пак най-голяма поддръжка събират две твърдения – Васил е направил прочутия си скок или в Белград, или в Северна Добруджа (Еникьой и Конгас).

Захарий Стоянов счита за вероятно Левски да е приел това име, докато е бил учител в Еникьой. В устройваните от него игри за младежите, включващи и надскачане, надминавал всички останали участници. Летописецът пише, че дори към времето, когато съставял биографията на Левски (приключва я в 1883 г.), на поляната край Еникьой се виждали забити колове, за които

жителите на селото разказвали, че пространството [отстоянието] между тях било прескочено от някогашния им даскал Васил. „Това е левска крачка“ – говорели присъствалите на събитието. „Твърде е вероятно, че нашият герой от това сравнение се е възползувал да се нарече Левски“ – заключава биографът и уточнява, че такъв прякор не е съществувал нито във фамилията му, нито в рода му. Не се било чувало това име и в Карлово, но в 1868 г. вече мнозина го знаели като Левски.

През 1917 – 1918 г., във времето, когато Северна Добруджа е освободена от българската армия, Иван Енчев-Видю посещава много български селища, включително Еникьой и Конгас. Местните старци му разказват истории от „вехти“ времена, които се въртят около поп Харитон, Стефан Караджа, Хаджи Димитър и даскал Васил:

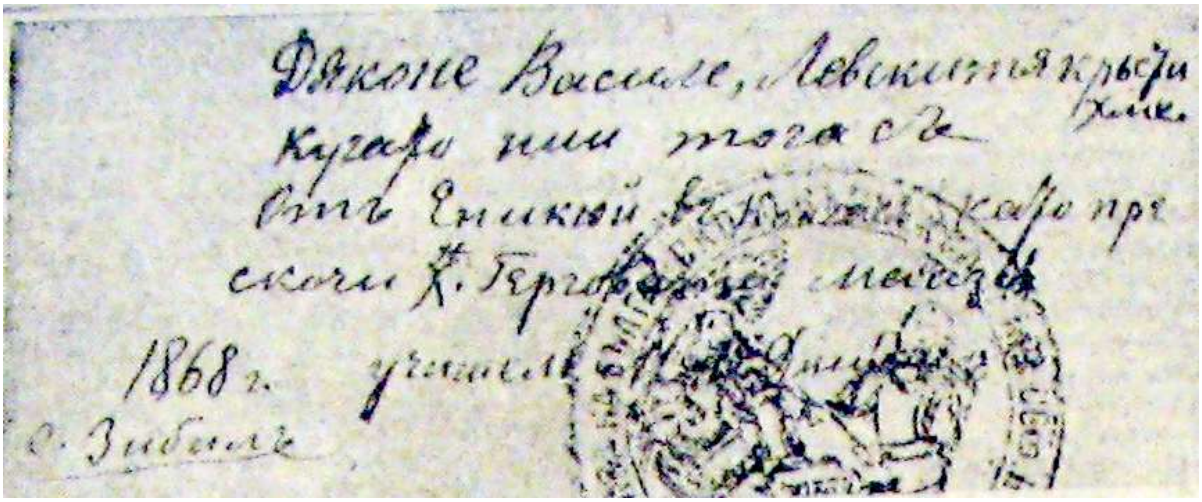
„**Даскал Васил…бил пъргав и лек като козле, та прерипвал голямата изба на хаджи Гергя** [в Конгас]“. (*Иван Енчев-Видю – „Стари и нови паметници в Добруджа“, 1918 г.*)

Запомнете това изречение, защото поразително същата информация се появява и в друго независимо и трудно оспоримо свидетелство, че Васил Иванов Кунчев е получил прозвището Левски именно в Северна Добруджа.

Във вестник „Зора“, г. XXIV, брой №7013 от 08.11.1942 г. има кратка публикация от Добри Попов, който открива в архива на Етнографския музей в София песнопойка от Петко Р. Славейков, принадлежала на Манчо Ненов Джуджев, учител в с. Зебил между 1868 и 1870 г. В добавени към песнопойката листи имало следната бележка:

„Дяконе Василе, Левски тя кръсти
хме
кугато нии тогасъ
от Еникьой в Конгасъ, като пре
скочи х. Герговата маазя.

1868 г. учителъ М. Н. Джуджевъ
с. Зибилъ“

През 2023 г. се опитахме да открием в Националния етнографски музей гореспоменатата книжка, но получихме следния официален отговор: „Колегите в архива направиха проверка, но при нас няма такава песнопойка... По време на Втората световна война сградата, в която се е помещавал музея, е разрушена от бомбардировките над София. В резултат голяма част от предметите и архива изгарят. Почти нямаме съхранени експонати, а от хартиените носители са оцелели единици. Възможно е документите, които търсите да са изгорели и затова вече да не се водят при нас. Уви, при тези събития щетите са били наистина огромни за музея.“

Това прави публикацията във вестник „Зора“ изключително ценна, още повече, че проучвателят на песнопойката – Добри Попов (за когото не успяхме да научим нищо конкретно – какъв е бил, с какво се е занимавал?) – си е направил труда да заснеме конкретната страничка и по този начин да я запази като по чудо за поколенията. Затова ще я включим тук изцяло (с леко осъвременен правопис), заедно с нейното фотокопие.

ЗА ПРОЗВИЩЕТО НА ЛЕВСКИ

В една песнопойка от Дядо Славейков, запазена в архива на Народния етнографски музей, подвързана с няколко десетки бели листове, върху които притежателят ѝ е преписвал отделни турски, румънски и др. песни, а е записал и свои собствени съчинения, личат следните редове:

„Дяконе Василе, Левски тя кръстихме
кугато ний тогасъ
от Еникьой въ Конгас,
като прескочи х. Герговата маазя“.

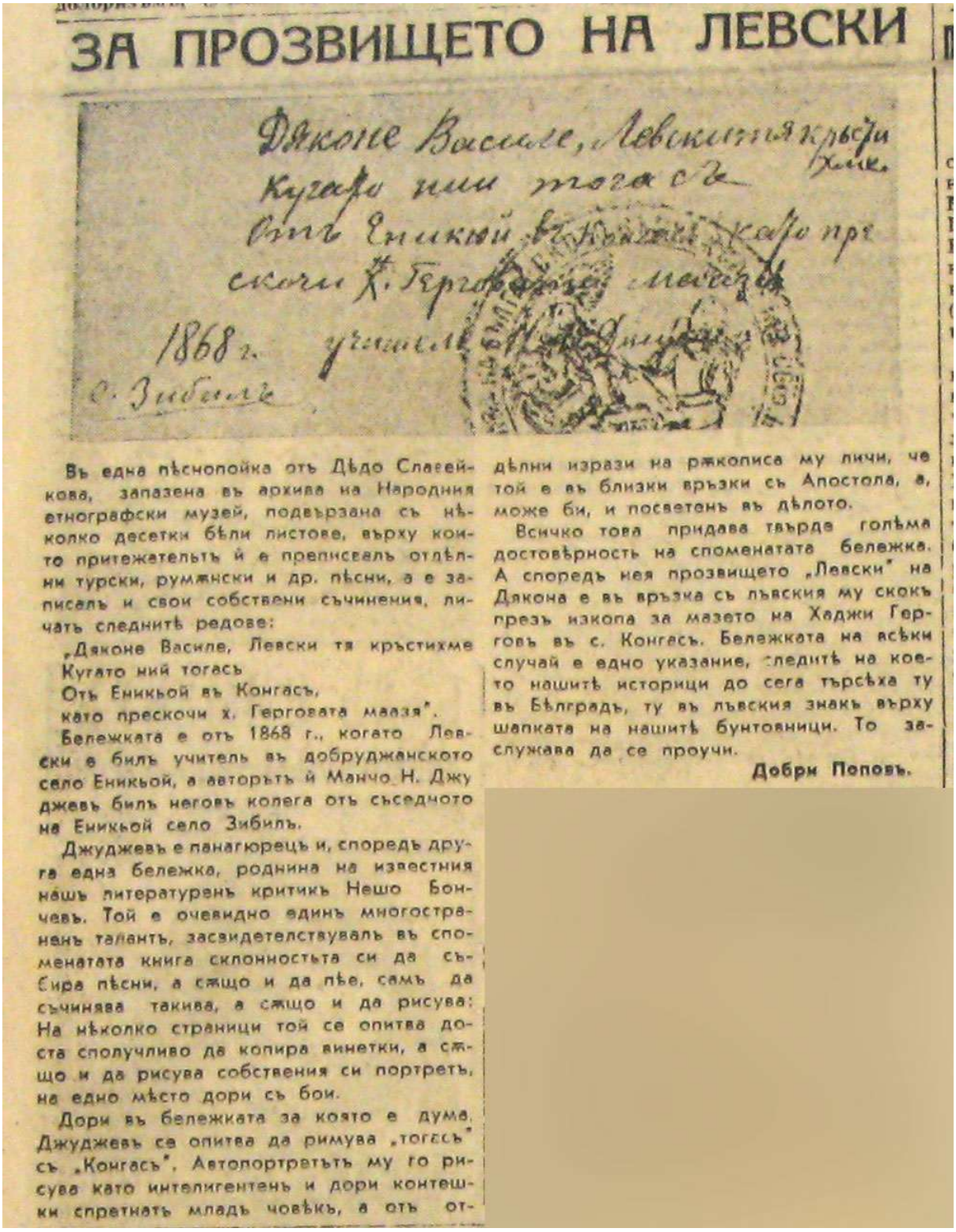
Бележката е от 1868 г., когато Левски е бил учител в добруджанското село Еникьой, а авторът ѝ Манчо Н. Джуджев бил негов колега от съседното на Еникьой село Зибил.

Джуджев е панагюрец и, според друга една бележка, роднина на известния наш литературен критик Нешо Бончев. Той е очевидно един многостранен талант, засвидетелствувал в споменатата книга склонността си да събира песни, а също и да пее, сам да съчинява такива, а също и да рисува: на няколко страници той се опитва доста сполучливо да копира винетки, а също и да рисува собствения си портрет, на едно място дори с бои.

Дори в бележката за която е дума, Джуджев се опитва да римува „тогас“ с „Конгас“. Автопортретът му го рисува като интелигентен и дори контешки спретнат млад човек, а от отделни изрази на ръкописа му личи, че той е в близки връзки с Апостола, а, може би, и посветен в делото.

Всичко това придава твърде голяма достоверност на споменатата бележка. А според нея прозвището „Левски“ на Дякона е във връзка с лъвския му скок през изкопа за мазето на Хаджи Гергов в с. Конгас. Бележката на всеки случай е едно указание, следите на което нашите историци до сега търсиха ту в Белград, ту в лъвския знак върху шапката на нашите бунтовници. То заслужава да се проучи.

Добри Попов

ЗА ПРОЗВИЩЕТО НА ЛЕВСКИ

Дяконе Василе, Левскиятъ кръсти хлк.
Кугато ний тогасъ
Отъ Еникьой въ Конгасъ, като пре
скочи Х. Гергова маазя
1868 г. учител
с. Зибилъ

Въ една пѣснопойка отъ Дѣдо Славейкова, запазена въ архива на Народния етнографски музей, подвързана съ нѣколко десетки бѣли листове, върху които притежателътъ ѝ е преписвалъ отдѣлни турски, румънски и др. пѣсни, а е записалъ и свои собствени съчинения, личатъ следнитѣ редове:

„Дяконе Василе, Левски тя кръстихме
Кугато ний тогасъ
Отъ Еникьой въ Конгасъ,
като прескочи х. Герговата маазя".

Бележката е отъ 1868 г., когато Левски е билъ учитель въ добруджанското село Еникьой, а авторътъ ѝ Манчо Н. Джуджевъ билъ неговъ колега отъ съседното на Еникьой село Зибилъ.

Джуджевъ е панагюрецъ и, споредъ друга една бележка, роднина на известния нашъ литературенъ критикъ Нешо Бончевъ. Той е очевидно единъ многостраненъ талантъ, засвидетелствувалъ въ споменатата книга склонностьта си да събира пѣсни, а сжщо и да пѣе, самъ да съчинява такива, а сжщо и да рисува: На нѣколко страници той се опитва доста сполучливо да копира винетки, а сжщо и да рисува собствения си портретъ, на едно мѣсто дори съ бои.

Дори въ бележката за която е дума, Джуджевъ се опитва да римува „тогасъ" съ „Конгасъ". Автопортретътъ му го рисува като интелигентенъ и дори контешки спретнатъ младъ човѣкъ, а отъ отдѣлни изрази на ржкописа му личи, че той е въ близки връзки съ Апостола, а, може би, и посветенъ въ дѣлото.

Всичко това придава твърде голѣма достовѣрность на споменатата бележка. А споредъ нея прозвището „Левски" на Дякона е въ връзка съ лъвския му скокъ презъ изкопа за мазето на Хаджи Герговъ въ с. Конгасъ. Бележката на всѣки случай е едно указание, следитѣ на което нашитѣ историци до сега търсѣха ту въ Белградъ, ту въ лъвския знакъ върху шапката на нашитѣ бунтовници. То заслужава да се проучи.

Добри Поповъ.

Публикацията във вестник „Зора", г. XXIV, брой №7013 от 08.11.1942 г.

Прочитайки горните редове се увеличава съжалението ни от липсата на тази очевидно доста интересна книжка, най-вече заради добавените към нея листи – какво документално богатство е изгубено за настоящите и бъдещите изследователи! Посочената година (1868) поражда някои въпроси относно датировката на различни събития, свързани с Левски. Да припомним, че в

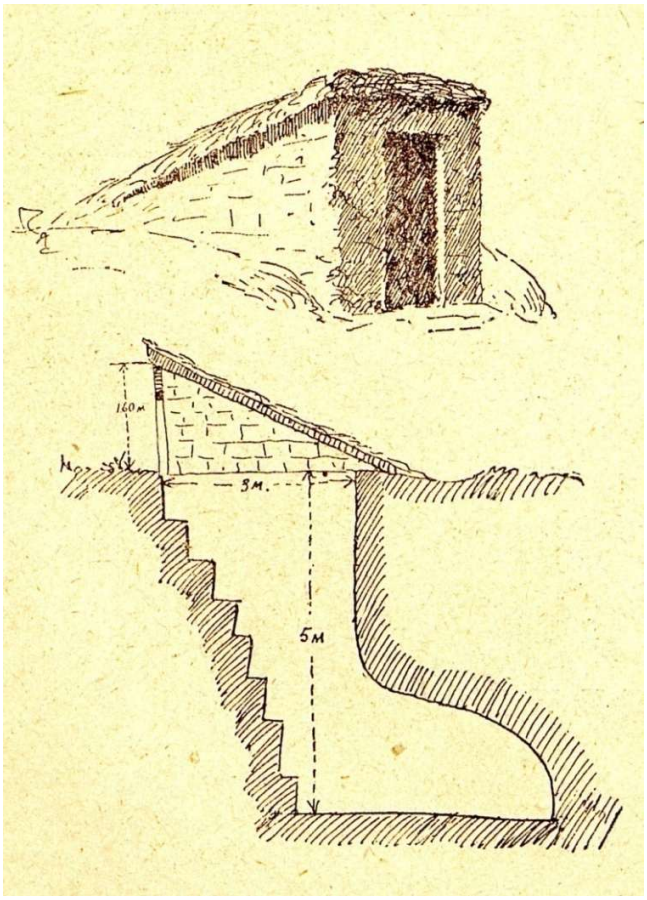
историческата литература първоначално се пишело, че пребиваването на Левски в Северна Добруджа се отнася към 1865 г., а впоследствие то се измества към 1866 – 1867 г. Очевидно белите петна в историята продължават да съществуват и не е чудно, че има толкова много версии – липсата на достатъчно на брой документи, както и общо взето секретността на делото на борците ни за освобождение (и в частност на Левски) ще продължават да тормозят изследователите. Естествено, всеки от тях „дърпа чергата“ според собствените си разбирания и скоро не се очаква появата на единомислие по определени събития. Например Петър Караиванов се отнася критично към достоверността на написаното от Манчо Джуджев, позовавайки се на известното писмо от ноември 1866 г. до Георги Раковски, където Апостолът е подписан като „Д. И. Левъскый“ (Вероятно обаче не става дума за оригинален автограф, защото според графоложката експертиза писмото не е писано лично от Левски). Няма съмнение, че подписът там трябва да се чете: „Дякон Игнатий Левски“.

Сведението на Манчо Джуджев обаче категорично заслужава внимание, защото то не следва да се приема като приписка, направена веднага след „лъвския скок“, а чак когато Джуджев е разбрал, че даскал Васил вече се подвизава с името Левски. На практика сведенията от Еникьой и Конгас са единствените, идващи от преки наблюдатели на „лъвските“ скокове на Дякона. [В периода 1865 – 1868 г. Манчо Джуджев е учител в с. Потур, а между 1868 – 1870 г. – в с. Зебил. Село Потур (днес Пандуру/ Panduru) се намира на 30 км от Зебил. Тамошната българската църква „Св. Св. Петър и Павел“ от 1846 г. е първата в района, построена от българите над земята. Затова на 29 и 30 юни всяка година се е провеждал големият Потурски сбор. В същото село като младеж е живял за известно време и самият Стефан Караджа.]

Допълнителна информация:

Както знаем, думата „маазя“/„мааза“/„мазия“ означава зимник/изба/маза. Но какво всъщност е представлявал такъв зимник? За късмет разполагаме с рисунка точно от Северна Добруджа, където е описано, че се е намирала „маазя“-та на Хаджи Георги (Гергя) – илюстрацията е публикувана във вече споменатата книгата на Иван Енчев-

Видю след посещението му в Северна Добруджа през 1917-1918 г. (*„Стари и нови паметници в Добруджа“, 1918 г.*).

Видно е, че става въпрос за самостоятелна структура/постройка, като най-високата точка при входа ѝ достига до 1,60 – 1,80 м над земята – изисква се наистина голяма атлетичност и ловкост, за да се прескочи такава впечатляваща височина.

Снимка на Манчо Ненов Джуджев от 1873 г.
(Източник: Държавен архив)

Манчо Джуджев и перипетиите около Манасиевата летопис

Нека да обърнем малко повече внимание на Манчо Джуджев, като освен това осветлим и историята около откриването на един от преписите на българския средновековен писмен паметник, наречен Манасиевата летопис (Манасиевата хроника).

Манчо (Емануил) Ненов Джуджев (1832/35 – 1908) е български общественик, учител, революционер и свещеник, деец на Българското възраждане. Предполага се, че фамилията му идва от ниския му ръст (в някои източници се среща още и като „Джуджов“ и „Джиджев“). Роден е в Панагюрище, учи в класното училище в родния си град и след завършването му заминава за Добруджа да учи мутафчийство [занаят, при който се изработват изделия от козя прежда] при дядо си. Става учител и над десет години учителства в селата в Бабадагско – Саръгьол (1858 – 1861), Горно Чамурлии (1861 – 1863), Каталой (1863 – 1865), Потур (1865 – 1868), Зебил (1868 – 1870). В с. Зебил се ражда едно от децата му – Иван Манчев (1869 – 1929), по-късно известен фотограф в Ямбол и Бургас. През 1861 г. Манчо Джуджев купува за 5 лири от един липованин т.нар. Тулчански препис на Манасиевата летопис (хроника) – изключителен ценен български книжовен паметник, и го оставя временно на съхранение в Тулчанското българско читалище „Съгласие“. Поддържа връзка с Васил Левски (който, както знаем, е учител в с. Еникьой). През 1871 г. получава духовен сан. Участва в подготовката и в бойните действия на Априлското въстание. През 1884 г. Екзархията изпраща отец Емануил Джуджев за председател на Воденската българска община в Македония. По-късно се завръща и служи в родния си град. Събира народни песни и притежава голяма библиотека.

Но да се върнем на историята около Манасиевата летопис. Творбата представлява превод на Световната летопис от византийския писател Константин Манасий и обхваща събития от сътворението на света до началото на управлението на император Алексий I Комнин (1081-1118). Преводът е направен в периода 1335-1345 г. [*според проф. Куев – 1337-1340 г.*] по заповед на цар Иван Александър (1331-1371). Има деветнайсет добавки,

свързани с българската история. Днес са запазени пет преписа: Московски, Ватикански, Тулчански, Хилендарски и Новгородски, като към 1895 г. са били известни само първите два. При поредната обиколка на румънски активисти за издирване на ценни книги в Северна Добруджа, преписът е забелязан в библиотеката на българското читалище „Съгласие“ в Тулча. По-късно в читалището идва известният лингвист и историк Йоан (Иван, Йон) Богдан, за да търси книгата. След увещания и молби Богдан успява да заеме ръкописа срещу разписка, с уверението, че след като го прегледа за известно време, ще го върне на читалището. Както обаче може да се досетим, това никога не се случва. Допълнителен неприятен факт е, че всъщност ръкописът не е собственост на читалището, а само е оставен на временно съхранение там през 1869 г. от Манчо Джуджев срещу съответна разписка. Йоан Богдан отнася Манасиевата летопис в Букурещката библиотека, където при детайлното ѝ проучване се убеждава в огромната ѝ стойност. През 1895 г. дава подробно описание на преписа в книгата си „Istoria Rominilor“ („История на румънците“) [„Cronice Inedite“], като съобщава следното:

„На стр. 35 намираме няколко бележки на Джуджов на български език, в които се казва, че е българин от Панагюрище, че е роден между 1832 и 1835 г., че се жени през 1856 г. и има няколко деца, които изброява поименно. Също така пише, че е купил книгата от един липованин за 5 рубли (лири) на 4 август 1861 г. и че тя съдържа „стара българска ръкописна летопис“. Въпреки тези ясни указания, в каталога на читалището е заведена като „псалтир“. Известно е, че липованите притежават много от нашите [!?! румънски ?] стари книги, които използват в църквите си или продават на свои единоверци“.

Миниатюра от Ватиканския препис на Манасиевата летопис – Крум празнува след победата над византийския император Никифор
(Източник: Biblioteca Apostolica Vaticana)

Професор Куйо Куев в книгата си *„Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете“ (1986 г., второ преработено и допълнено изд.)* пише:

„По времето на цар Иван Александър, приблизително между 1337 и 1340 г., в Търново неизвестен преводач превежда по нареждане на владетеля от гръцки на български стихотворната хроника на византийския летописец Константин Манаси от XII в. Преводът е направен по византийската стихотворна версия, а не по нейните прозаични преправки. […] За съжаление този превод не е запазен. Обаче до нас са дошли по-късни преписи, всички възхождащи към българския превод от четвъртото десетилетие на XIV в. Два от тях (Московският и Ватиканският) са от Иван Александрово време, а останалите са по-късни. […]

Тулчанският препис на Манасиевата летопис се намира в сборник от XVI-XVII в., съдържащ 254 листа. Далечната съдба на сборника не ни е известна. От една приписка на лист 29б на румънски език узнаваме, че в началото на XVIII в. той е в ръцете на йерей Георги, който го получил от попадията на покойния поп

Урсул, протопоп в Яш, Молдова. Бележката е от 25 януари 7218 г. (7218-5508=1710 г.). По-късно, неизвестно кога точно и по какъв начин, сборникът попада в ръцете на руски старообредец в околността на устието на р. Дунав. На 4 август 1861 г. панагюрецът Манчо Ненов Джуджов успява да купи ръкописа от старообредеца за 5 рубли. За това научаваме от бележка на лист 36б: „Тая книга на Манчо Ненов Джуджов купі сѫ за ѳ рубли в лѣто господне 1861, месеца августа 4-й денъ. Положихъ сичкия си трудъ доде њѫ искохам от един липованинъ! боже!! старобѫлгарска рѫкописна летопис и други разни. М. Н. Д.“ Малко по-късно Джуджов дава ръкописа за временно съхранение в българското читалище в гр. Тулча. На лист 1 в сборника има следната бележка: „Отъ книгитѣ на Манчо Н. Джуджовъ, който я остава привръменно в Тулчанското българско читалище. Зебиль, 3 септември 1869.“ В една бележка в часослов от XVI в., намиращ се сега в Народната библиотека в София под №629(84), л. 19 – 20, четем: „Принадлежи тая книга на свещенник Манчо Джуджовъ от Панагюрище, рѫкоположенъ за града Махмудие, Тулчански округъ от Видински митрополитъ Антимъ въ лѣто гдне 1870, месец юлїй 26 день, свящ М. Н. Джуджов. Оставихъ книгата лѣтописъ Манасия царя в Тулчанското читалище въ библиотеката на сохранение да се прибере отъ децата ако умра азъ.“

По-късно [...] румънският славист Йоан Богдан взема сборника срещу разписка във връзка с някои негови научни занимания. Богдан дълго време не връща ръкописа...“

През годините на няколко пъти са правени опити книгата да се върне при собственика ѝ Манчо Джуджев, включително и от него самия, но безуспешно. Веднъж дори и специално избран пратеник от Националната библиотека на България – Владимир Тодоров-Хиндалов (когото споменахме в раздела за историята на с. Зебил) – пътува до Румъния, но също не успява да получи летописа. По време на Първата световна война, когато Букурещ е превзет от немско-българските войски, наши учени се опитват да го открият в библиотеката, но румънците предвидливо са успели да изпратят някои от по-ценните екземпляри в Яш. За невъзможността да се придобие обратно книгата допринася и удобния за присвоителите факт с криминален привкус, а именно умишленият палеж на българското читалище в Тулча, като в

пожара изгарят всички книги, документи и архиви, включително и разписката, подписана от Йоан Богдан. Днес Тулчанският препис се намира в ръкописната сбирка на Академията на науките в Букурещ под сигнатура: Mss. slav. 649 и няма изгледи, че някога ще бъде предаден на България, където всъщност му е мястото. **Това е единственият оригинален средновековен български писмен паметник, за който със сигурност е известно, че в съвременността е попадал в български ръце** [на Манчо Джуджев], но за съжаление съвсем за кратко.

Българи от Добруджа в румънската и в българската армия през Първата световна война

Освен че всички войни са смесица от триумф и трагедия, законите, по които се развиват те, излизат извън обичайната логика и могат да се наблюдават много парадокси. През 1916 г. румънската армия мобилизира годните младежи и мъже от Добруджа без оглед на етническия им произход. Като румънски войници по-голяма част от тях били изпратени да воюват срещу българската армия на Добруджанския фронт. Още в началото на военните действия някои от тях отказват да воюват със сънародниците си, заради което са демобилизирани или въдворявани в лагери. Други масово преминават в доброволен плен или направо се присъединяват към българската армия. Когато цяла Добруджа е освободена, са попълнени преброителни анкети от българска страна. Много странно изглеждат документите, тъй като не е рядкост да се види, че жители на едни и същи населени места воюват от двете страни на конфликта, като дори има описани „румънци“, които са включени в българската армия. Естествено, че това изглежда изумително, но вероятно има логично обяснение – това са хора, порумънчени само документално от букурещката статистика, а иначе – чисти българи. Ето например данните за Зебил от Държавен архив – Варна:

Зебил (1 ноември 1917 г.)

– българи – 667, от които налични 595, 13 отвлечени, 47 в румънската армия, 12 в българската армия;

– румънци – 1060, от които налични 930, 8 отвлечени, 1 избягал, 118 в румънската армия, 3 в българската армия;
– руси – 50, от които 45 налични, 5 в румънската армия;
– други народности – 16, от които 15 налични, 1 в румънската армия.

Много севернодобруджанци са убити като румънски войници на Карпатския фронт срещу германци и австро-унгарци, но все пак не липсват и такива, загубили живота си из Добруджа и по Дунав в братоубийствени сражения.

След разгрома над Румъния местните български власти в Северна Добруджа подават информация към Централния добруджански народен съвет в Бабадаг за зачислените в румънската армия местни добруджански жители (без значение дали българи, румънци, руси или други), които все още не са демобилизирани и не са се завърнали по родните си места. Описани са войсковите части, в които се намират, за да може да се настоява за тяхното предсрочно освобождаване от военна служба. В списъка, подаден от с. Зебил през юни 1918 г., има точно сто души.

Не трябва да забравяме и друга активност на българските власти – изготвяне на списъци с военнопленници от румънски и друг небългарски произход (включително жители на Зебил и Еникьой), за които е известно, че се намират в плен в България, Германия и Австро-Унгария. Апелирало се е за освобождаването и завръщането на тези клетници по родните им места. Трогателна е тази грижа на съселяните едни към други, защото е ясно, че когато войната свърши и оцелелите се приберат у дома, ще трябва да живеят отново заедно и да продължават да се гледат честно в очи.

Изселването от Зебил - Крайовският договор (1940 г.), връщането на Южна Добруджа към България и размяната на населението от български и румънски произход между Северна и Южна Добруджа (1940 – 1941 г.)

Втората световна война, започнала първоначално с няколко регионални конфликта на различни континенти, а в Европа – с нахлуването на Германия в Полша на 1 септември 1939 г., бързо се разгаря и въвлича в своята лудост почти всички държави по света. Към 1940 г. България все още успява да запази неутралитет, но натискът откъм двете основни воюващи коалиции става все по-силен. В този момент политическата изолация на Румъния достига своето дъно и румънците търсят отчаяни варианти за запазване на суверенитета си. Германия и СССР все още са съюзници и България предприема стъпки с тяхно съдействие да уреди междусъседските си отношения с Румъния. Най-накрая след тежки преговори, на 7 септември 1940 г. в румънския град Крайова е подписан Крайовският договор [наричан неправилно Крайовска спогодба]. Последствията от този договор могат да се разглеждат двояко. От една страна България си връща без никакви военни действия една изконна територия, завзета най-безцеремонно от Румъния през 1913 г. по време на Междусъюзническата война. Поради това, че договорът е официално приет и одобрен от всички велики сили, включително Германия, СССР и Италия, Южна Добруджа е опазена за България и седем години по-късно, след края на Втората световна война. От друга страна от Северна Добруджа, люлката на Дунавска България и на Първото българско царство, почти напълно е изселен българският етнос. Така Румъния най-накрая осъществява десетилетния си стремеж да обезбългарѝ областта [*Малко по-рано, през 1936 г., Румъния сключва конвенция и за изселване на мюсюлманите от Добруджа към Анадола*].

Добруджанка посреща български войник - септември 1940 г.

Така или иначе сълзи от извънредна радост и от безгранична печал се смесват в резултат на Крайовския договор. По-късно става ясно, че Румъния, сякаш предугаж-дала какво ще се случи, предварително и в разстояние на няколко месеца, още преди 7 септември 1940 г., методично е пренасяла през границата на север имущество, стоки, домашни животни, инвентар, машини, архиви, музейни експонати и всякакви други активи и ценности. Отмъкнати са църковни камбани, училищни чинове (?!?), техническо оборудване от крайбрежните черноморски фарове и т.н. Реално по-голямата част от румънците и администрацията им е напуснала Северна Добруджа още преди официалното подписване на договора. Не били редки случаите, когато румънци са пристигали в Северна Добруджа във все още неосвободени от българите имоти и се е налагало семействата да живеят заедно до предвидения за изселване момент. В противовес на това на българите е бил отпуснат срок от едва три месеца, и то през най-неблагоприятното време на годината – късната есен и началото на зимата. Въпреки уговореното на държавно ниво, всъщност в бързината българите са можели да пренесат само това, което най-общо се е събирало в една каруца, както и едва част от домашните си животни. Специални румънски емисари са обикаляли по селата и чрез сплашване и фалшива информация са принуждавали бъдещите изселници да им продават на безценица домашни животни, инвентар и селскостопанска продукция. Претекстът бил, че договорът забранявал изнасянето им през границата, което абсолютно не отговаряло на истината.

В студ и дъжд, хиляди българи са принудени да изоставят реколтата по полетата и градините и с влакове, шлепове и кораби по Дунав и Черно море, както и пеша по разкаляните пътища, да стигнат с цялото си домочадие в Южна Добруджа. За изключително краткото време и при тези извънредни обстоятелства българската държава все пак успява да създаде една що-годе стройна организация по посрещане, приемане и разпределение, за да се намали доколкото е възможно този невъобразим стрес за изселниците.

Преселници от Северна Добруджа на ж.п. гарата в Добрич – 1940 г.

За съжаление това, което се заварва в Южна Добруджа, е направо потресаващо. По-голямата част от къщите са невъзможни за обитаване – румънските колонисти на тръгване са взели керемидите от покривите, прозорците и вратите, а дори и камъни от основите, а това, което не са успели да натоварят, са срутили и повредили. Изсечени са овошки, разрушени са огради. Много български изселници са оставили в Северна Добруджа цветущи стопанства и здрави жилища, а в Южна Добруджа попадат сред остатъците на истински погром.

Допълнителна информация:

При прегледа на къщите, оставени от румънските колонисти в Южна Добруджа, се установява следното:

всичко освободени къщи – 16 489; от тях – 3 871 напълно разрушени, негодни за поправка и използване, а 4 603 могат да се използват само след ремонт; останалите са приемливи за живеене.

В този тежък момент голяма част от местното южнодобруджанско население прави всичко по силите си, за да подпомогне

страдалците. Въпреки че на някои места посрещането не е особено ласкаво и учтиво, тъй като новодошлите биват оземлени в съответствие с приблизително еднакви по размер на оставените на север имоти, докато живеещите в Южна Добруджа наскоро са се разделили с част от собствените си имоти, отнети им от румънците, като цяло изселниците намират добър прием. Да припомним, че южнодобруджанци току-що са се освободили от 27-годишното румънско робство и още не могат да се нарадват на свободата; българският трибагреник, доскоро забраняван и изгарян, се вее гордо навсякъде, а химнът „О, Добруджански край“ ехти непрестанно. Военнослужещи са организирани да помогнат за прибиране на тази част от реколтата, която румънците не са успели да оберат, както и за привеждане на колкото се може повече къщи и стопански постройки в задоволително състояние, за да могат хора и животни да преживеят тежката зима.

Заради неизгодните условия, съпътстващи преселването, както и поради мъката от загубените родни домове, сред преселниците се разпространява следната горчива клетва, заслужена или не, срещу дипломàта и пълномощен министър Светослав Поменов, ръководител на българската делегация при сключването на Крайовския договор: *„Поменов, Поменов – помен да не остане от теб!“*. Подобно на Георги Раковски, яростен противник на изселванията към Русия преди почти сто години, така и през 1940 г. част от българските учени, историци и интелектуалци са се обявявили против акта на изселване като задължително условие за сключването на договора, защото по този начин завинаги се слага край на мечтата Северна Добруджа да се приобщи към България. От друга страна е известна жестоката денационализаторска румънска политика, която пък според защитниците на договора така или иначе е щяла да доведе до претопяване и изчезване на българския етнос в Северна Добруджа [Въпреки че от 1878 до 1940 г. за 62 години той фактически не е намалял].

Но стореното – сторено, и договореното – договорено. Няма как да знаем какво би се случило в този или онзи вариант. Всякакви свободни съчинения на тази тема представляват единствено спекулации.

Нека обаче се върнем към самия момент на преселването, който е много драматичен. Изселването се провежда на няколко етапа – преди 01.10.1940 (неорганизиран), от 24.10 до 14.12.1940 (основен – етап I), от 18.05 до 10.06.1941 г. (заключителен – етап II).

За самото изселване дълги години не се е публикувало почти нищо, а архивните документи не са били достъпни – вероятно за да не се създават дрязги с Румънската народна република (по-късно Социалистическа република Румъния). Възможно е властта у нас между 1945 и 1989 г. да не е гледала с добро око на историци, които по принцип са можели да си осигурят достъп да архивите, поради което и липсват качествени проучвания в този период.

Може би единствената книга, издадена от свидетел на събитията, е „Преселението на северно-добруджанските българи през 1940 година“ (издадена през 1941 г.) от Асен Кемилев. Авторът е пряк участник в организацията по преселването – един от петдесетте българи, членове на смесените българо-румънски комисии, които на място в Северна Добруджа са проверявали и записвали определените за изселване българи, както и тяхното имущество. Тези комисии са извършили основната документална работа, необходима за що-годе справедливото възмездяване на преселниците – това, което се оставя като земя и постройки в Северна Добруджа, да може да се получи равностойно в Южна Добруджа. Още преди започване на същинското изселване, българската държава е направила разпределение жителите от кои села къде да бъдат настанени в България – в опразнените от румънски колонисти имоти. Селското население не е имало никакъв глас – изборът е бил на административно ниво, но все пак се е обръщало внимание от какъв район в Северна Добруджа идват преселниците. Например живеещите край Дунава са били насочени основно към селища край реката, живеещите до Черно море – основно в подходящи села край морето и т.н. За градските жители (например от Тулча, Бабадаг, Кюстенджа и т.н.) е било малко по-различно – те свободно са можели да се настанят в който град в България си изберат. Също така те са можели да задържат градските си имоти в свое владение и да разполагат с тях, например за продажба на по-късен етап. Определено е българите от Зебил да се насочат в община Карасулар/Кара сулар

(по старото име на Ловчанци) – в селата Дениклер (днес Миладиновци), Карасулар/Кара сулар (днес Ловчанци) и Хасъм-деде (Ябълково; намирало се е между Миладиновци и Карапелит; след силно земетресение водоизточниците в селото пресъхват и се е налагало да се носи вода от миладиновските чешми; по-късно жителите му напълно се изселват и днес с. Ябълково вече не съществува). Българите от с. Еникьой (и родините на баба) са разпределени да отидат основно в с. Дуранлар (днес Белгун), с. Цар Борис (днес Септемврийци) и с. Бѝло (в община Каварна).

Асен Кемилев описва и мъка, и радост. Мъка, че се оставя бащин дом и роднини в смесените бракове, а радост, че най-накрая българите ще могат да живеят необезпокоявани от етнически гнет. Ето какво се казва в преговора на книгата:

„Тази книга се появява на бял свят точно една година след присъединяването на Южна Добруджа към родината. Това събитие – присъединяването – ще остане запазено за поколението с всичката му радост, с възторга от идването на свободата и с топлите, вълнуващи сълзи на добруджанци. Печат, филми, фотографи, всичко беше поставено в действие, за да се запази за историята спомена от този велик момент. И той ще остане запечатан и широко документиран за столетия напред.

Не така стои въпросът, обаче, със северно-добруджанското население, което се пресели в родината малко по-късно, обвито в мълчание и подпомагано само от няколкото десетки български представители, изпратени да участват в комисиите по изселването му. Сянката на забравата вече започва да покрива спомена от това преселване, което по своето величие и значение за България стои на едно от първите места в историята на народа ни през двадесетия век. И не би могло да се разчита на едно толкова лесно възстановяване на събитията и на изживяванията, колкото това е възможно в случая с присъединяването на Южна Добруджа, защото при изселването нямаше нито фотографи, нито поети.

Всеки народ, обаче, трябва да се стреми да запази колкото се може по-пълна документация от големите събития през историята си, особено, когато тя е свързана с толкова прекрасно население, колкото са нашите севернодобруджанци. Ето защо, дълг е на всеки, който е взел малко или

голямо участие във великите събития през 1940/41 година, да остави, според силите си, по една следа от тях, за да може бъдещият историк да налучка истината и да я оживи за българите, които след столетия ще знаят за добруджанското преселване само, че е последица на Крайовския договор и че е станало през 1940 година.

... Бележките дават по-скоро представа за начина, по който бе извършено преселването, както и за бита и характерните особености на бодрото севернодобруджанско население, което никога не беше виждало родината си и въпреки това с гордост носеше името българи, с примирение понесе съдбата, която му се наложи от неговата национална принадлежност и с горещи надежди премина границата на отечеството.

... Настоящата книга излиза, от друга страна, в един момент, когато отношенията между България и Румъния са напълно приятелски. Тя няма ни най-малко за цел да смути това приятелство, което занапред ще бъде очистено от добруджанските спорове, а напротив, за обективния български и румънски читател би донесла само за засилване на добрите чувства между двата народа.

Но понеже книгата е предназначена за българския читател и има за цел да го запознае с въпроси, които засягат неговата близка история, тя ще постигне напълно задачите си, ако предизвика интерес у широката публика към съдбата на севернодобруджанските българи, които понесоха може би най-големия дял от страданията по обединяването на българския народ през 1940/41 година и ако успее да събуди у читателя същата любов и същата солидарност към тяхната съдба, каквито почувстваха и отхраниха завинаги в себе си всички български представители, които със скромните си сили дадоха своята дан при организиране на преселването и подпомагането на преселниците.“

След 1990 г. излязоха голям брой книги, съдържащи свидетелства и спомени на изселени от Северна Добруджа българи, както и проучвания на видни краеведи на добруджанския край, които имат висока документална стойност. Също така беше публикувано и доста подробно научно изследване – *„Крайовската спогодба между прагматизма и емоциите“* (2020 г.) от

Стоян Райчевски. От представената информация става ясно, че изселването на българите е било съпътствано с множество проблеми, умишлено предизвикани от румънската власт и от представителите на местната администрация в Северна Добруджа. За разлика от тях по-голямата част на отруденото румънско население съчувства на българите, защото от една страна на тяхно място ще дойдат основно т.нар. арумъни (цинцари, куцовласи), преселени в Южна Добруджа от Македония – доста проблемни съседи и с лоша слава – не са малко кървавите разправии между цинцарите и останалите румъни в Южна Добруджа; от друга страна си тръгва едно население, което още от преди Освобождението превъзхожда по трудолюбие и наредба повечето народности в Добруджа. Запазени са и думите на обикновените севернодобруджански румънци: *„Тръгват си работливите пчелици на Добруджа!“*.

Още веднъж искаме дебело да подчертаем, че своеволията, изстъпленията и беззаконието от румънска страна са били причинени основно от румънските държавни органи и от самозабравили се местни администратори, които с действията си са очерняли и позорели името на обикновения гражданин от румънско потекло.

Ето съвсем кратко извлечение от документалните свидетелства, включени в книгата на Стоян Райчевски *(„Крайовската спогодба между прагматизма и емоциите“, 2020 г., стр. 290 – 291)*:

„Изселниците от с. Зебил три дни преди определената им дата за изселване са били изкарани посред нощ от общинските власти с бой и заплахи, като са били изпратени, без да бъдат снабдени с необходимите им пътни листове. На 24 ноември 1940 г. те стигнали в гр. Бабадаг, където намерили нашия делегат в подкомисията Коста Г. Скотунов и му се оплакали за направеното от румънските власти. Последният след дълги разправии едва успял да склони общинските власти да изпратят пътните листове. При проверката на последните обаче се оказало, че общинските власти умишлено не са вписали 47 коня, 8 каруци, 2 вола, 39 свине и прасета и 200 кокошки, пуйки и гъски. Едва след направеното от българския делегат оплакване кметът и нотарът са се съгласили да впишат невписаните животни и птици.

... Действайки по този начин, румънските власти са успели да дезориентират населението, което не можа да пренесе по-голяма част от движимите си вещи.

... Общинските и полицейските власти непрестанно са получавали заповеди, било писмени, било устни и по телефона, да упражняват натиск върху българското население, с цел да го заставят да остави колкото се може повече от движимото си имущество. Този натиск най-често се е изразявал в най-нахално влизане по всяко време на денонощието в домовете на изселниците и в хлопането по вратите и прозорците им, подканяйки ги със заплашване веднага да напуснат жилищата си и да потеглят за България...“

... На въпроса на члена на Смесената подкомисия Ради В. Карастоянов защо е нужно да се прилагат такива груби мерки спрямо тези и без това нещастни хора, околийският управител отговаря, че този бил единственият начин българите да бъдат заставени да напуснат Румъния и че въобще такива били нарежданията на по-горната власт.“

Едва ли има нужда от коментар!...

След подписания през 1940 г. Крайовски договор, в който има спогодба за размяна на население между Румъния и България, е решено 480 българи от с. Зебил да се настанят в изоставените от румънските колонисти имоти в община Карасулар/Кара сулар (дн. Ловчанци), Добричко. Това включва селата Дениклер (днес – Миладиновци), Карасулар/Кара сулар (днес – Ловчанци) и Хасъм-деде (Ябълково, днес несъществуващо). Няма данни за настанени в с. Киринджи (Полковник Иваново, Сотирово; днес отново Полковник Иваново). По данни от Централния държавен архив (описани от Стоят Райчевски) транспортирането на жителите и част от имуществото им се извършва основно с товарни влакове от ж.п. гара Бабадаг (въпреки че при Зебил има гара) до ж.п. гара Добрич както следва:
– 20.11.1940 г. – в една композиция – 28 семейства със 106 души; във втора композиция – 81 семейства с 320 души;
– 21.11.1940 г. – 5 семейства с 19 души;

– 22.11.1940 г. – 2 семейства с 2 души (вероятно самотни глави на семейства) – остават в гр. Добрич.

Сметките показват, че от Зебил са превозени с влак 116 семейства с 447 души. Остатъкът от 33 души са вероятно тези, които съпътстват домашните животни на селото и водят неустановен брой каруци с покъщнина. Придвижването по разкаляните пътища в студените ноемврийски дни сигурно е било огромно предизвикателство. Жителите на няколко села са се обединявали в своеобразни кервани, за да си осигурят малко по-сериозна защита срещу евентуални бандитски набези. Известно е, че на тези преселници не се е предоставяла специална полицейска или военна охрана. Въпреки отчаянието от напускането на родните места, можем да си представим с какво чувство на облекчение са пресичали границата, още повече че на граничните пунктове са били подлагани на строга, а в някои случаи и жестока проверка от страна на румънските граничари в търсене на пари и ценности. Въпреки че според договора е било точно указано как може да се извърши тяхното пренасяне, то личните златни и сребърни нанизи, украшения и накити са били под постоянна угроза от изземване. Преселниците е трябвало да измислят хитроумни начини за скриването на тези предмети, добити с кръв и пот още по османско време.

Забележка:

По данни от Държавен архив – Добрич преброихме общо 421 преселници от Зебил към приемните селища: Дениклер (Миладиновци) (236 души), Карасулар/Кара сулар (Ловчанци) (149 души), Хасъм-деде (Ябълково) (36 души). До момента не сме установили къде са преселени останалите 59 души.

Не е известно точно колко време траел преходът с каруците и домашните животни от Зебил до Дениклер, но съдейки по данни от други селища, периодът е бил между две и три седмици.

Ситуацията със заварените в Дениклер къщи не е била по-различна от тази в цяла Южна Добруджа – царяла обща разруха с липсваща дограма и керемиди, изсечени плодни дръвчета (!?!) и т.н. За най-неотложните дейности – осигуряване на топъл дом, храна за новодошлите и фураж за домашните животни, с които да преживеят зимата – държавата оказва помощ, но не трябва да се

лъжем – положението е било много критично. Нужно е било известно време преди преселниците да си „стъпят на краката“. Тъй като обаче в случая говорим за изключително трудолюбиви хора, свикнали десетилетия наред да живеят в среда на гнет и своеволия от страна на румънската държава, за няколко години успяват да се приобщят към завареното местно население.

Иван Димитров, родом от Миладиновци, от местните българи, заселили се там още преди румънската окупация на Южна Добруджа, поднася в мемоарната си книга „Тоталитаристът хамалин“ (*изд. Български писател, 1999 г.*) много историческа информация, свои спомени за селото и жителите му и като цяло за близкия район. Ценни за нас са моментите, касаещи периода около преселването на българите от Северна Добруджа.

Димитров завършва Военноморското училище във Варна и след това постепенно се издига в йерархията на новото управление на страната след 1944 г. – от 1953 до пенсионирането си през 1990 г. заема ръководни постове в различни звена – председател на ТКЗС в Миладиновци и Ловчанци, окръжен ръководител в системата на Министерството на земеделието и хранителната промишленост (като първи заместник на Вълкан Шопов), зам.-председател по строителството в Комитета по отдих и туризъм, консул в дипломатическата служба в Киев за Украйна, Беларус и Молдова (отговарящ за строителите и учащите се от България). След това почти 10 г. той оглавява Управление „Почивно дело и курортно лечение“ в Централния съвет на Българските професионални съюзи, като по негово време са построени и осъвременени голям брой почивни станции и бази на трудещите се в различни отрасли.

Относно преселването на севернодобруджанци Иван Димитров си спомня следното:

„През ноември и декември надойдоха и новите заселници. Те се изсипваха с кервани от каруци, натоварени с покъщнина, с многобройните си стада от овце и говеда и със солиден земеделски инвентар. Хората – жени, мъже, деца – идваха премръзнали, изморени и напрегнати от неизвестността. Носеха номерата на къщите, в които щяха да влизат. Мъжете бяха брадясали, облечени в кожуси. Те изглеждаха строги, дори

свирепи, приличаха на казаци-староверци. Жените бяха облечени в мъжки шаечни полушуби или в кептари [киптари] *(кожухчета без ръкави). Запомнил съм жените с мушнати в ръкавите ръце, траурно забрадени. На всички лица се четеше носталгията и мъката по родния край и дом.* […]

Динеклерските, карасуларските и киринджийските преселци бяха от с. Зебил, Бабадашка околия, Тулченски окръг. По тия места някога Дяконът е даскалувал и бродил. Столетникът дядо Игнат се оказа негов ученик. В този край е преминало детството и юношеството на Стефан Караджата. Село Зебил, както и цялата Бабадашка околия се намират в района на много сладководни „гьолове“ (езера), препълнени с най-различна по вид и размери риба. Там тогава, пък и сега, е силно развито лозарството. Ето защо най-голямата тъга на тези хора беше за рибата и за вината. Те пристигнаха с толкова много и огромни бъчви, пълни с вино, че като нищо можеха да удавят заварените местни жители на Динеклер.

Преселниците бяха чисти българи, с корени от Котленско, Старозагорско, Ямболско, Хасковско и чак от Одринско, населили Северна Добруджа също по време на войните на Русия с Турция през XVIII и XIX век. Тези хора бяха със силно изострено българско чувство и самосъзнание. Те бяха изцяло съхранили религия, традиции, обичаи. Езикът им беше българският, но със силен румънски акцент. […]

И още една впечатляваща тогава преселска черта или по-скоро навик: те непрекъснато и страстно чоплеха слънчогледови и забележете, и динени семки, подготвени в достатъчни количества от предишната реколта. На празници преселците не пипаха нищо. Събираха се пред вратниците и на „дирнеци“ [дернѐк] *(сбирки за разговорки) и по съседски сладко си приказваха и още по-сладко чоплеха препечените слънчогледови и претворените динени семки.*

За съжаление Северна Добруджа много малко е била в пределите на България. За тяхна чест обаче, пак подчертавам, тези хора ревниво пазеха своите красиви, пищни носии, украсени със златни огърлици. Напълно бяха запазили религиозните си обреди и обичаи. Преселците за разлика от нас, местните, бяха черковни хора. Още в първата неделя след идването си тръгнаха барабар жени, мъже, деца до Карасулар, където е районната

черква „Св. Параскева“. Още първата неделя екнаха народните свирни и песни от Северна Добруджа и се завиха съвместните хорà. В такива случаи младежите най-бързо свалят обичайните бариери и създават необходимите контакти. Не минаха и три месеца, и станаха първите „смесени“ сватби. […]

С идването на преселците селото ни се обогати с интересни български фамилии: Караиванови, Игнатови, Кортелови, Котоманови, Желязкови, Сивкови, Божуркови, Хиневи, Ставреви, Желеви, Върбанови, Зайците, Баланята, Филеви, Лунговите, Дюлгерови, Мечокови, Маранчови, Михалеви, Рибаровите. Всяка от тези фамилии си имаше и има специфични черти и колорит. За всяка може да се напише отделна книга. […]

Скоро след Освобождението ни [от румънската окупация] *бяха променени имената на селищата в нашия край. Родното ми село от Динеклер стана Миладиновци. По-късно ние, първите интелигенти на селото, създадохме легендата, че братя Миладинови са имали имение по тези места. Така отговаряхме на въпросите „защо пък Миладиновци?“. Село Карасулар стана Ловчанци, защото през 1916 г. Ловчанският полк е освободил селото от румънците. Командирът на полка бе обявен за патрон на село Киринджии, което беше прекръстено на Полковник Иваново. Към Ловчанската община имаше още едно малко селце от двадесетина къщи, което се казваше Хасъмдаде* [Хасъм-деде]. *То беше наречено с красивото, но парадоксално название Ябълково. Казвам парадоксално, защото в това село не ябълки, а и киселици и диви круши нямаше. Единственото дървесно растение там беше бъзът.“*

[Пак по информация от Иван Димитров – след пресъхване на водоизточниците на Ябълково, оттам в Миладиновци се преселват следните жители и техните семейства: братята Иван и Кольо Караиванови, бай Михал и дядо Ставри, Митьо – Казака и Митьо – Хайманата, Фильо – Котомана, Станчо Игнатов и Душко – Емуртаджията.]

Списък на изселените от Зебил към Миладиновци (Дениклер) през 1940 г. (по данни от Държавен архив – Добрич)

№ на семейство	Имена	роднинска връзка	години	дата на протокол	файл No.
1	Атанас К. Сивков - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково) - виж 35		54	19.11.1940	006
	Станка	съпруга	54	19.11.1940	
	Диана	дъщеря	21		
	Марин	син	15		
2	Атанас И. Игнатов - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		59		007
	Руса	съпруга	57		
	Петър	син	24		
	Яна	дъщеря	14		
	Станка	дъщеря	11		
3	Атанас Стоянов Игнатов		51		008
	Станка	съпруга	50		
	Димитър Желязков	син от първата му жена	26		
4	Атанас Ст. Котоманов - Васил Райков 53 год., от Конгаз е повторен баща на Атанас - описът на имотите важи за Атанас				009
	Жела		25		
	Атанас		24		
	Стоян		22		
	Митю		19		
	Георги		16		
	Желю		8		
	Стана		6		
5	Атанас Желев Димов - живее с Никола И. Вълков (46)		53		010
	Гергина	съпруга	53		
	Стефан	син	18		
	Атанас	син	13		
6	Васил Ив. Димов - живее при брат си Никола Ив. Димов (42)		50		011
7	Васил Желязков - виж 37		66		012
	Димитра	съпруга	68		
8	Васил Сивков (Васил Желязков ? Сивков) - виж 38		52		013
	Пена	съпруга	51		

	Мина	дъщеря	20		
	Константин	син	19		
	Димитър	син	14		
9	Велико Желев Вълков		63		014
	Стояна	съпруга	50		
	Петрана	дъщеря	18		
	Николина	дъщеря	15		
10	Велико Д. Караиванов - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		58		015
	Ана	дъщеря	19		
11	Велико В. Костов - син на Злата Костова (23)		28		016
	Мария	съпруга	27		
	Мина	дъщеря	9 месеца		
12	Георги Н. П. Георгиев		26		017
	Станка	съпруга	25		
13	Георги Ив. Караиванов - живее с Никола Х. Великов (41)		37		018
	Кирана	съпруга	35		
	Ивана	дъщеря	10		
14	Георги Г. Караиванов - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково) - виж 34		57		019
	Злата	съпруга	55		
	Хина	дъщеря	20		
	Елена	дъщеря	18		
	Иван	син	14		
	Георги	син	13		
15	Георги П. Георгиев		75		020
	Тодора	съпруга	73		
16	Георги К. Сивков		35	19.11.1940	021
	Калина	съпруга	30		
17	Гено Хр. Дюлгеров (Дюлгерски ?) - живее с Никола Х. Великов (41)		25		022
	Димитра	съпруга	25		
	Николай	син	3		
18	Димитър Ат. Котоманов		36		023
	Димитра	съпруга	36		
	Злата	дъщеря	10		
	Атанас	син	7		
	Георги	син	5		
19	Димитър Илиев Т. Филев - живее при баща си (67)		27	19.11.1940	024
	Петрана	съпруга	26		
	Димитра	дъщеря	3		

	Георги	син	1		
20	Димитър Костадинов Филев		44	19.11.1940	025
	Гергина	съпруга	39		
	Мария	дъщеря	18		
	Костадин	син	16		
	Григор	син	13		
	Иван	син	12		
	Елена	дъщеря	6		
21	Димитра М. Янкова - с. Карасулар (Ловчанци) - 20.11.1940 ?		66	20.11.1940	026
	Янко	син	38		
	Филип М. Янков - виж 60	син	31		
	Стойка (Стойко) - виж 57	дъщеря/син	29		
	Ивана М. Янкова - виж 24	дъщеря	24		
22	Димитър Желязков - виж 3				008-син
23	Злата Великова П. Костова - майка на Велико В. Костов (11)		65		027
	Диана	дъщеря	20		
	Николай	син	18		
24	Ивана М. Янкова - виж 21				026-дъщеря
25	Иван И. Стефанов		43	19.11.1940	028
	Мария	съпруга	42		
	Злата	дъщеря	15		
	Йордан	син	12		
	Мария	дъщеря	10		
	Иван	син	5		
26	Иван Илиев Игнатов		30		029
	Злата	съпруга	30		
	Димитра	дъщеря	10		
	Ивана	дъщеря	10		
	Пена	дъщеря	6		
	Николай	син	4		
27	Ивана К. Г. Филева - живее с Костадин		32		030
	Константин	син	13		
	Гергина	дъщеря	11		
	Елена	дъщеря	8		
28	Игнат Т. Игнатов - живее при сина си Петър Игнатов		83		031
29	Илия Тодоров Филев - вдовец		64		032
30	Илия В. Филев - живее с брат си Петър		54		033
	Мария	съпруга	?		
	Димитър	син	27		
	Стилиан	син	18		
	Мария	дъщеря	15		

	Йордана	дъщеря	12		
31	Йордан Котоманов		38	20.11.1940 ?	034
	Калина	съпруга	38		
	Злата	дъщеря	16		
	Атанас	син	14		
	Мита	дъщеря	8		
	Пена	дъщеря	5		
32	Костадин Желязков - вдовец		38	30.11.1940	035
	Димитра	дъщеря	17		
	Мария	дъщеря	15		
	Велико	син	10		
	Елена	дъщеря	8		
33	Костадин Г. Филев (Константин)		67		036
	Ангелина	съпруга	68		
34	Костадин Георгиев Г. Караиванов (Константин) - живее при баща си Георги Г. Караиванов (14) - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		25	30.11.1940	037
	Рада	съпруга	23		
	Георги	син	3		
	Йордан	син	1 1/2		
35	Коста Атанасов Сивков - живее с баща си Атанас К. Сивков (1)		32	19.11.1940	038
	Кица	съпруга	32		
	Дона	дъщеря	7		
	Станка	дъщеря	6		
	Атанас	син	5		
36	Мина Д. Филчева		54		039
	Петко	син	21		
37	Марин Василев Желязков - живее с баща си Васил Желязков (7)		28	20.11.1940	040
	Димитра	съпруга	27		
	Никола	син	5		
	Иванка	дъщеря	4		
38	Мария В. Желязкова - вдовица - живее с Васил Сивков (8)		40	19.11.1940	041
	Тодора	дъщеря	13		
39	Марин М. Кортелов - брат на Михаил М. Кортелов (виж 40) - живее в читалището		31		042
	Въла	съпруга	34		
	Дияна (Диана, Дяна)	дъщеря	8		
	Парашкева	дъщеря	6		
	Димитра	дъщеря	4		
	Михаил М. Кортелов (виж 40)	брат	23		

40	Михаил М. Кортелов - брат на Марин М. Кортелов (виж 39)		23		042
41	Никола Х. Великов - виж 13 и 17		65		043
	Мина	съпруга	63		
42	Никола Ив. Димов - виж 6		54	19.11.1940	044
	Парашкева	съпруга	50		
	Никола	син	20		
	Петър	син	17		
	Игнат	син	15		
	Еню (Яню)	син	12		
43	Никола М. Кортелов				
44	Никола Петков Георгиев - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		56	19.11.1940	045
	Пена	съпруга	54		
	Жека	дъщеря	19		
	Мария	син	18		
	Константин	син	16		
	Петър	син	14		
	Рада	дъщеря	11		
45	Никола (Николай) В. Желязков - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		40	30.11.1940	046
	Жека	съпруга	40		
	Димитра	дъщеря	15		
	Петър	син	12		
	Мария	дъщеря	9		
	Васил	син	7		
	Стефан	син	4		
46	Никола (Николай) И. Вълков - от Дениклер само с къщата идва в Хасъм Деде (Ябълково) - виж 5		40	30.11.1940	047
	Мария	съпруга	42		
	Иван	син	17		
	Димитра	дъщеря	15		
	Елена	дъщеря	7		
47	Панайот Стоянов Игнатов		38		048
	Стояна	съпруга	38		
	Марина	дъщеря	11		
	Яна	дъщеря	8		
	Велико	син	3		
48	Пантелей Ил. Т. Филев		39	22.11.1940	051
	Мария	съпруга	39		
	Тудора	дъщеря	14		
	Драгна	дъщеря	12		
	Илие	син	8		
	Симион	син	6		

	Йордан	син	4		
	Мария	дъщеря	16 дена		
49	Петър Г. Върбанов		24		052
	Кирана	съпруга	25		
	Георги	син	2 1/2		
	Петър	син	10 месеца		
50	Петър Игнатов Игнатов - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково) - виж баща му Игнат Т. Игнатов (28)		44	19.11.1940	053
	Стояна	съпруга	?		
	Рада	дъщеря	17		
	Злата	дъщеря	16		
	Стамата	дъщеря	13		
	Жека	дъщеря	12		
	Екатерина	дъщеря	10		
51	Петър Великов Костов		32	30.11.1940	054
	Марина	съпруга	32		
	Велико	син	7		
	Диана (Дияна, Дяна)	дъщеря	5		
52	Петър В. Филев - вдовец		52		055
	Мария	дъщеря	24		
	Диана	дъщеря	20		
	Йордан	син	16		
53	Петър Г. Тодоров		26		056
54	Пена Христова Вълкова - вдовица		60		057
	Стоян Х. Вълков - живее с повторната си майка (виж 55)		32		
	Диана	дъщеря	18		
	Кръстина	дъщеря	16		
	Велико	син	13		
55	Стоян Хр. Вълков - виж 54				057
56	Станчо Великов Д. Караиванов - ще се строи къща - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		31		062
	Марина	съпруга	30		
	Велико	син	8		
57	Стойко М. Янков - виж 21				026
58	Стоян Ст. Игнатов		42	19.11.1940	061
	Гергина	съпруга	38		
	Стоян	син	14		
	Димитра	дъщеря	12		
	Ивана	дъщеря	9		
	Андрей	син	5		
59	Тодор Илиев Вълков - земи и в землището на Хасъм Деде		36		060

	(Ябълково)				
	Станка	съпруга	35		
	Андрей	син	12		
	Неда	дъщеря	8		
	Илия	син	7		
	Ивана	дъщеря	5		
60	Филип М. Янков - виж 21				026
61	Филип К. Сивков - ще му се строи къща в Дениклер - земи и в землището на Хасъм Деде (Ябълково)		37		059
	Руса	съпруга	35		
	Петър	син	13		
	Димитра	дъщеря	9		
	Стефан	син	4		
62	Хиню Костадинов (Константинов ?) Великов		37	30.11.1940	058
	Ивана	съпруга	34		
	Андрей	син	12		
	Марина	дъщеря	11		
	Петър	син	8		
	Мария	дъщеря	9 месеца		
	Мария К. Великова - майка на Хиню К. Великов		75		